

Apurahansaajien sosiaaliturvaa selvittäneen
työryhmän loppuraportti

KUVAILULEHTI

Julkaisija Sosiaali- ja terveysministeriö	Julkaisun päivämäärä 14.6.2004		
Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Apurahansaajien sosiaaliturvaa selvittävä työryhmä Pj Tarmo Pukkila, varapj Tuulikki Haikarainen siht. Mari Rehn-Kiukkonen, Maritta Hirvi, Marjaana Maisonlahti	Julkaisun laji Työryhmämuistio		
	Toimeksiantaja Sosiaali- ja terveysministeriö		
	Toimielimen asettamispäivä 7.3.2003		
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Apurahansaajien sosiaaliturvaa selvittäneen työryhmän loppuraportti (Slutrapport av arbetsgruppen för utredning av den sociala tryggheten för stipendiater)			
Julkaisun osat			
Tiivistelmä Työryhmän tehtävänä oli selvittää apurahalla työskentelyyn liittyvät epäkohdat sosiaaliturvalainsäädännössä ja erityisesti sosiaalivakuutuslainsäädännössä ottaen huomioon myös verolainsäädäntö. Työryhmän tehtävänä oli lisäksi tehdä parannusehdotus selvittämiensä epäkohtien korjaamiseksi. Työryhmä ehdottaa, että apurahansaajille järjestettäisiin pakollinen eläkevakuutus, jonka rahoittamiseen osallistuisivat apurahansaaja ja valtio. Ansioeläke kertyisi 18 000 euron vuosityötulon mukaisesti, ja vakuutusmaksut maksettaisiin tästä samasta summasta. Työryhmä ehdottaa myös, että tuloverolaissa säädettyä verovapaan apurahan määrän rajaa nostettaisiin 19 000 euroon vuodessa. Verovapaan apurahan määrän korottamisella turvattaisiin se, että apurahansaajan käteen jäävän tulon määrä ei pienenesi vakuutusmaksuvelvollisuuden vuoksi. Verovapaan tulon määrän muutoksella pyritään myös korjaamaan ansion jälkeenjääneisyyttä. Eläketurvan järjestäminen heijastuisi sairausvakuutuslain mukaisten etuuksien ansaintaan siten, että eläkevakuutettua tuloa voitaisiin pitää sairausvakuutuslain mukaisten etuuksien määrän laskemisen perusteena. Apurahasta maksettaisiin myös sairausvakuutusmaksua. Ehdotuksen mukaan apurahakausi ei kerryttäisi työttömyysturvalain mukaisia etuuksia, vaan päätoiminen apurahalla työskentely olisi edelleen niin sanottu hyväksyttävä syy olla pois työmarkkinoilta ja se pidentäisi työssäoloehdon tarkastelujaksoa enimmillään seitsemällä vuodella. Tässä tarkoituksessa työryhmä ehdottaa työttömyysturvalakiin tehtäväksi eräitä teknisiä muutoksia. Apurahakausi ei myöskään johtaisi pakollisen tapaturmavakuutuksen ottamiseen. Työryhmä ehdottaa, että valtion viisivuotisten taiteilija-apurahojen sosiaaliturvaa selvitetäisiin nopeassa aikataulussa, jotta jatkotyön yhteydessä voitaisiin ratkaista, tulisiko näihin apurahiin liittää nyt ehdotetun mukainen sosiaaliturva. Työryhmän ehdottaa myös, ettei yliopistojen ja muiden korkeakoulujen toimintamenomomentilta tulisi maksaa työskentelyapurahoja.			
Avainsanat: (asiasanat) Rahoitus, sosiaalivakuutus, tiede, taiteilijat, verotus			
Muut tiedot www.stm.fi			
Sarjan nimi ja numero Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:9	ISSN 1237-0606	ISBN 952-00-1542-6	
Kokonaissivumäärä 53	Kieli suomi	Hinta 14,04 €	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja STM:n julkaisumyynti, PL 536, 33101 Tampere puh. (03) 260 8158 ja (03) 260 8535 fax (03) 260 8150, sähköposti: julkaisumyynti@stm.fi	Kustantaja Sosiaali- ja terveysministeriö		

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare Social- och hälsovårdsministeriet	Utgivningsdatum 14.6.2004		
Författare (uppgifter om organet: namn, ordförande, sekreterare) Arbetsgruppen för utredning av den sociala tryggheten för stipendiater Ordförande: Tarmo Pukkila; vice ordförande: Tuulikki Haikarainen Sekreterare: Mari Rehn-Kiukkonen, Maritta Hirvi, Marjaana Maisonlahti	Typ av publikation Arbetsgruppspromemoria		
	Uppdragsgivare Social- och hälsovårdsministeriet		
	Datum för tillsättandet av organet 7.3.2003		
Publikation (även den finska titeln) Slutrapport av arbetsgruppen för utredning av den sociala tryggheten för stipendiater (Apuhansaaajien sosiaaliturvaa selvittäneen työryhmän loppuraportti)			
Publikationens delar			
Referat <p>Arbetsgruppens uppgift var att utreda vilka missförhållanden det finns beträffande arbete som stipendiat i lagstiftningen om socialtrygghet och speciellt i lagstiftningen om socialförsäkring med beaktande av också skattelagstiftningen. Arbetsgruppen hade ytterligare för uppgift att föreslå förbättringar för att avhjälpa de upptäckta missförhållandena.</p> <p>Arbetsgruppen föreslår att en obligatorisk pensionsförsäkring, finansierad av stipendiaten och staten, upprättas för stipendiaterna. Enligt förslaget intjänas förvärvspension enligt årsinkomsten på 18 000 euro och försäkringspremierna betalas från denna summa. Arbetsgruppen föreslår ytterligare att den övre gränsen för det skattefria stipendiebeloppet höjs till 19 000 euro per år. Den högre övre gränsen för det skattefria stipendiebeloppet säkerställer att stipendiaternas disponibla inkomst inte sjunker på grund av skyldigheten att betala försäkringspremier. Höjningen av den övre gränsen för skattefri inkomst avser också att förbättra stipendiaternas årsinkomster.</p> <p>Det föreslagna pensionsskyddet för stipendiater påverkar deras rätt till förmåner enligt sjukförsäkringslagen så att den inkomst som utgör grunden för pensionsförsäkringen kan också användas som en beräkningsgrund för storleken på förmånerna enligt sjukförsäkringslagen. Därutöver skall man betala sjukförsäkringsavgift av stipendierna.</p> <p>Enligt förslaget påverkar stipendieperioden inte förmånerna enligt lagen om utkomstskydd för arbetslösa. I stället är heltidsarbete som stipendiat fortfarande en så kallad godtagbar orsak att inte vara på arbetsmarknaden och stipendieperioden förlänger granskningsperioden för arbetsvillkoret med högst sju år. I detta syfte föreslår arbetsgruppen att lagen om utkomstskydd för arbetslösa skall revideras i vissa tekniska avseenden. Stipendiaten blir inte heller tvungen att ta den obligatoriska olycksfallsförsäkringen.</p> <p>Arbetsgruppen föreslår att den sociala tryggheten för personer som får statens femåriga konstnärsstipendium skall snarast utredas för att man i fortsättningen kan avgöra om den nu föreslagna sociala tryggheten skall också gälla dessa stipendier. Arbetsgruppen föreslår ytterligare att universitet och andra högskolor inte behöver finansiera arbetsstipendierna från omkostnadsmomentet.</p>			
Nyckelord Beskattning, finansiering, konstnärer, socialförsäkring, vetenskap			
Övriga uppgifter www.stm.fi			
Seriens namn och nummer Social- och hälsovårdsministeriets promemorior 2004:9	ISSN 1237-0606	ISBN 952-00-1542-6	
Sidoantal 53	Språk finska	Pris 14,04 €	Sekretessgrad offentlig
Distribution Social- och hälsovårdsministeriets publikationsförsäljning PB 536, 33101 Tammerfors, tfn (03) 260 8158 fax (03) 260 8150, e-post: julkaisumyynti@stm.fi		Förlag Social- och hälsovårdsministeriet	

DOCUMENTATION PAGE

Publisher Ministry of Social Affairs and Health, Finland		Date 14 June 2004	
Authors Working Group on the Social Security of Scholarship Recipients Chairman: Tarmo Pukkila, vice-chairperson: Tuulikki Haikarainen Secretaries: Mari Rehn-Kiukkonen, Maritta Hirvi, Marjaana Maisonlahti		Type of publication Working Group Memorandum	
		Commissioned by Ministry of Social Affairs and Health	
		Date of appointing the organ 7 March 2003	
Title of publication Final report of the working group on the social security of scholarship recipients			
Parts of publication			
Summary <p>The task of the working group was to examine defects related to scholarship work in the social security legislation and especially in the social insurance legislation but also with regard to taxation legislation. The working group was also assigned to propose measures to redress the defects.</p> <p>The working group proposes that a mandatory pensions insurance should be established for scholarship recipients and that it should be financed by the scholar and the government. Earnings-related pension would accrue according to annual earnings of EUR 18 000 and the insurance premiums would be based on the same sum. The working group proposes that the maximum sum of tax-exempt scholarships under the Income Tax Act should be raised to EUR 19 000 per year. The rise in the maximum sum of tax-exempt scholarships should make sure that the scholarship recipients' disposable income will not be reduced because of the obligation to pay insurance premiums. The rise in the maximum sum of tax-exempt scholarships is also aimed at improving the annual income of scholarship recipients.</p> <p>The proposed pension insurance system would affect the eligibility of scholarship recipients for benefits according to the Health Insurance Act so that the annual income that the pension insurance is based on could be used as the grounds for calculating the amount of benefits according to the Health Insurance Act. A health insurance contribution would also have to be paid from the scholarship.</p> <p>According to the proposal, the scholarship period would not affect the benefits according to the Unemployment Security Act. Instead, fulltime employment on scholarship would still be a so-called acceptable reason for not being in the labour market and it would lengthen the period of reviewing the fulfilment of the employment requirement by seven years at most. For this purpose, the working group proposes certain technical amendments to the Unemployment Security Act. In addition, a scholarship period would not require the taking out of a mandatory accident insurance policy.</p> <p>The working group proposes that the social security of recipients of the five-year government scholarship for artists should be expeditiously examined in order to decide in connection with further work on the issue whether to include such scholarships in the proposed system of social security. The working group also is of the opinion that universities and other institutions of higher education would not be required to finance working scholarships from their operating expense items.</p>			
Key words Artists, funding, science, social insurance, taxation			
Other information Internet: www.stm.fi			
Title and number of series Working Group Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2004:9		ISSN 1237-0606	ISBN 952-00-1542-6
Number of pages 53	Language Finnish	Price 14,04 €	Publicity Public
Distributor/Orders Ministry of Social Affairs and Health, Publications sale, P.O. Box 536, FIN-33101 Tampere, Finland, tel. +358 3 260 8535, e-mail: julkaisumyynti@stm.fi		Financier Ministry of Social Affairs and Health	

Sosiaali- ja terveysministeriölle

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 7. päivänä maaliskuuta 2003 työryhmän selvittämään apurahansaajien sosiaaliturvaa 10.3.-31.12.2003 väliseksi ajaksi. Työryhmän työskentelyaikaa pidennettiin 2.12.2003 annetulla päätöksellä 31.5.2004 saakka.

Työryhmän tehtävänä oli selvittää apurahalla työskentelyyn liittyvät epäkohdat sosiaaliturvalainsäädännössä ja erityisesti sosiaalivakuutuslainsäädännössä ottaen huomioon myös verolainsäädäntö. Työryhmän tehtävänä oli lisäksi tehdä parannusehdotus selvittämiensä epäkohtien korjaamiseksi.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut osastopäällikkö, ylijohtaja Tarmo Pukkila sosiaali- ja terveysministeriöstä ja varapuheenjohtajana apulaisosastopäällikkö, hallitusneuvos Tuulikki Haikarainen sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmän jäseninä ovat toimineet johtaja Rauno Anttila opetusministeriöstä, ylitarkastaja Heli Backman valtiovarainministeriöstä ja myöhemmin hänen tilallaan Erik Strömberg valtiovarainministeriöstä, hallitussihteeri Marjaana Maisonlahti sosiaali- ja terveysministeriöstä, ratkaisupäällikkö Pekka Pietinen Eläketurvakeskuksesta, osastopäällikkö Timo Mustonen Työeläkevakuuttajat TELA:sta, lakimies Kirsi Pohjolainen Tapaturmavakuutuslaitosten liitosta, osastopäällikkö Eeva Ahokas Kansaneläkelaitoksen eläke- ja toimeentuloturvaosastolta, lakimies Suvi Onninen Kansaneläkelaitoksen terveys- ja toimeentuloturvaosastolta, lakimies Jarmo Pätäri Akava ry:stä, lakimies Irma Pahlman Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry:stä ja puheenjohtaja Kari Jylhä Suomen Taiteilijaseura ry:stä. Pysyvänä asiantuntijana työryhmän työhön ovat lisäksi osallistuneet Ralf Sunell Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnasta sekä Klaus Sundbäck Tieteentekijöiden liitosta. Valtiovarainministeriön edustaja Erik Strömberg on ollut estynyt osallistumasta työryhmän työhön 8.1.2004 lukien.

Työryhmän sihteereinä ovat toimineet hallitussihteeri Maritta Hirvi sosiaali- ja terveysministeriöstä sekä eläkeasiantuntija Mari Rehn-Kiukkonen Eläketurvakeskuksesta. Maritta Hirven tilalla 1.4.2004 alkaen on toiminut hallitussihteeri Marjaana Maisonlahti sosiaali- ja terveysministeriöstä. Työryhmän kuultavana on ollut linjanjohtaja Heikki Kammonen Valtiokonttorista ja toimialajohtaja Timo Laitinen Valtiokonttorista.

Työryhmä jättää sosiaali- ja terveysministeriölle kunnioittavasti toimeksiantonsa mukaisen loppuraporttinsa.

Helsingissä 24 päivänä toukokuuta 2004

Tarmo Pukkila

Tuulikki Haikarainen

Rauno Anttila

Pekka Pietinen

Timo Mustonen

Kirsi Pohjolainen

Eeva Ahokas

Suvi Onninen

Jarmo Pätäri

Irma Pahlman

Kari Jylhä

Mari Rehn-Kiukkonen

Marjaana Maisonlahti

SISÄLLYSLUETTELO

1	TAUSTA.....	13
2	TIETEEN JA TAITEEN RAHOITUSJÄRJESTELMÄT SUOMESSA	14
2.1	SUOMEN AKATEMIA.....	14
2.2	VALTION MYÖNTÄMÄT TAITEILJA-APURAHAT	16
2.3	YLIOPISTOJEN JA KORKEAKOULUJEN MYÖNTÄMÄT APURAHAT	18
2.4	SÄÄTIÖIDEN MYÖNTÄMÄT APURAHAT	19
3	APURAHOJEN VEROTUS.....	19
3.1	SUOMESTA SAADUT APURAHAT	20
3.2	ULKOMAILTA SAADUT APURAHAT	20
3.3	TULONHANKKIMISKULUJEN VÄHENTÄMINEN	20
3.4	VOUSI-ILMOITUS	21
3.5	LAHJOITUSVÄHENNYS.....	21
4	TYÖSUHDE JA YRITTÄJÄTOIMINTA.....	21
4.1	TYÖSUHDE	22
4.1.1	<i>Sopimus.....</i>	22
4.1.2	<i>Työn tekeminen henkilökohtaisesti.....</i>	22
4.1.3	<i>Työnteko työnantajan lukuun.....</i>	23
4.1.4	<i>Työnteko vastiketta vastaan</i>	23
4.1.5	<i>Työn tekeminen työnantajan johdon ja valvonnan alaisena (direktio)</i>	24
4.2	YRITTÄJÄTOIMINTA	24
4.2.1	<i>Ansiotarkoitus ja taloudellinen riski</i>	25
4.2.2	<i>Itsenäisyys.....</i>	25
5	SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄN RAKENNE SUOMESSA.....	25
5.1	ELÄKETURVA.....	26
5.1.1	<i>Eläketurva apurahansaajien näkökulmasta</i>	28
5.2	TYÖTTÖMYYSTURVA	30
5.2.1	<i>Työttömyysturva apurahansaajien näkökulmasta.....</i>	32
5.3	TYÖTAPATURMAVAKUUTUS	33
5.3.1	<i>Työtapaturmavakuutus apurahansaajien näkökulmasta.....</i>	34
5.4	SAIRAUSSVAKUUTUSLAIN MUKAISET PÄIVÄRAHAT	35
5.4.1	<i>Sairausvakuutuslain mukaiset päivärahat apurahansaajien näkökulmasta</i>	37
6	SUOMEN SOSIAALITURVALAINSÄÄDÄNNÖN PIIRIIN KUULUMINEN	37
6.1	APURAHANSAAJAN TYÖSKENTELY ULKOMAILLA.....	40
6.1.1	<i>Työeläketurva</i>	40
6.1.2	<i>Asumisperusteinen sosiaaliturva</i>	40
6.2	ULKOMAALAISEN APURAHANSAAJAN TYÖSKENTELY SUOMESSA	41
7	APURAHANSAAJIEN SOSIAALITURVAN ONGELMAKOHDAT	41
8	TYÖRYHMÄN EHDOTUKSET	43
9	TALOUDELLISET VAIKUTUKSET	46
	LIITE 1	
	LIITE 2	
	LÄHTEET	

1 Tausta

Suuri joukko taiteilijoista ja tieteellistä tutkimustyötä tekevästä henkilöstä työskentelee jossakin elämänsä vaiheessa apurahan turvin. Joidenkin kohdalla apurahalla työskentely voi muodostaa huomattavankin osan heidän työhistoriastaan.

Taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittänyt toimikunta on ehdottanut mietinnössään (Opetusministeriön työryhmien muistioita 22:2000) useita erilaisia viranomaistoimenpiteitä apurahalla työskentelevien taiteilijoiden sosiaaliturvaa koskevien epäkohtien poistamiseksi. Myös Suomen Kulttuurirahasto on sosiaali- ja terveysministeriölle 11.11.2002 antamassaan kirjeessä katsonut apurahalla työskentelevien tieteen- ja taiteentekijöiden sosiaaliturvan puutteelliseksi ja on ehdottanut työryhmän asettamista asian selvittämiseksi.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 7.3.2003 apurahalla työskentelevien sosiaaliturvaa selvittävän työryhmän 10.3.2003 - 31.12.2003 ajaksi. Työryhmän työskentelyaikaa pidennettiin 2.12.2003 annetulla päätöksellä 31.5.2004 saakka.

Työryhmän tehtävänä oli selvittää apurahalla työskentelyyn liittyvät epäkohdat sosiaaliturvalainsäädännössä ja erityisesti sosiaalivakuutuslainsäädännössä ottaen huomioon myös verolainsäädäntö. Työryhmän tehtävänä oli lisäksi tehdä parannusehdotus selvittämiensä epäkohtien korjaamiseksi.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut osastopäällikkö, ylijohtaja Tarmo Pukkila sosiaali- ja terveysministeriöstä ja varapuheenjohtajana apulaisosastopäällikkö, hallitussuunnittelija Tuulikki Haikarainen sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmän jäseninä ovat toimineet johtaja Rauno Anttila opetusministeriöstä, ylitarkastaja Heli Backman valtiovarainministeriöstä ja myöhemmin hänen tilallaan Erik Strömberg valtiovarainministeriöstä, hallitussihteeri Marjaana Maisonlahti sosiaali- ja terveysministeriöstä, ratkaisupäällikkö Pekka Pietinen Eläketurvakeskuksesta, osastopäällikkö Timo Mustonen Työeläkevakuuttajat TELA:sta, lakimies Kirsi Pohjolainen Tapaturmavakuutuslaitosten liitosta, osastopäällikkö Eeva Ahokas Kansaneläkelaitoksen eläke- ja toimeentuloturvaosastolta, lakimies Suvi Onninen Kansaneläkelaitoksen terveys- ja toimeentuloturvaosastolta, lakimies Jarmo Pätäri Akava ry:stä, lakimies Irma Pahlman Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry:stä ja puheenjohtaja Kari Jylhä Suomen Taiteilijaseura ry:stä. Pysyvänä asiantuntijana työryhmän työhön ovat lisäksi osallistuneet Ralf Sunell Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunnasta sekä Klaus Sundbäck Tieteentekijöiden liitosta.

Työryhmän sihteereinä ovat toimineet hallitussihteeri Maritta Hirvi sosiaali- ja terveysministeriöstä sekä eläkeasiantuntija Mari Rehn-Kiukkonen Eläketurvakeskuksesta. Maritta Hirven tilalla 1.4.2004 alkaen on toiminut hallitussihteeri Marjaana Maisonlahti sosiaali- ja terveysministeriöstä. Työryhmän kuultavana on ollut linjanjohtaja Heikki Kammonen Valtiokonttorista ja toimialajohtaja Timo Laitinen Valtiokonttorista.

2 Tieteen ja taiteen rahoitusjärjestelmät Suomessa

2.1 Suomen Akatemia

Suomen Akatemia rahoittaa tieteellistä tutkimusta eri tavoilla, jotka voidaan jakaa seuraaviin pääryhmiin: tutkimusvirat, tutkimusmäärärahat ja apurahat. Vaikka julkisessa keskustelussa usein puhutaankin "Akatemian apurahoista", ovat varsinaiset apurahamyönnöt Akatemian päätöksistä vain pieni osa, ja ne kohdistuvat tapauksiin, joissa suomalainen tutkija työskentelee määräajan ulkomailla tai ulkomainen tutkija määräajan Suomessa. Akatemian myöntämät määrärahat menevätkin pääasiassa tutkijoiden palkkaukseen.

Tutkimusvirat

Akatemiaprofessorit (virkoja 38 kpl) ja akatemiattutkijat (virkoja 238 kpl, 1.9.2003 alkaen) työskentelevät nimitettyinä virkaan tai virkasuhteeseen. Heillä on siten viran mukanaan tuomat palkka- ym. oikeudet. Virkatutkijalle voidaan hakemuksesta myöntää ulkomailla työskentelyn ajaksi virkapalkan lisäksi apurahaa ulkomailla tehtävää tutkimustyötä varten.

Tutkimusmäärärahat

Tutkimusmäärärahojen myöntämisessä periaatteena on se, että tutkijat ovat työsuhteessa Suomen Akatemiaan ja korvaus suomalaiselle tutkijalle Suomessa tehdystä työstä maksetaan palkkana. Akatemia myöntää tutkimushankkeelle apurahan pääsääntöisesti vain silloin, kun suomalainen tutkija työskentelee tutkimushankkeen puitteissa tietyn ajan ulkomailla tai kun ulkomainen tutkija työskentelee Suomessa ja hänen Suomessa nautittujen/nautittavien apurahakuukausien yhteismäärä ei tule ylittämään 12 kuukautta.

Apurahojen osuus Suomen Akatemian tutkimusmäärärahamyönnoistä on varsin pieni. Esimerkiksi toukokuun 2002 yleisen tutkimusmäärärahaan hakemusten perusteella tehdyissä 242 määrärahamyönnoissä vain kahdeksassa (3.3 %) oli palkkaus- yms. rahoituksen lisäksi apurahaa (yhteismäärältään 56 kuukauden ajaksi). Kyseisistä kahdeksasta apurahapäätöksestä kolme (yhteismäärältään 21 kuukautta) oli ulkomaisen tutkijan työskentelyyn Suomessa. Apurahojen lukumäärän pienuus ei merkitse sitä etteikö suomalaiset tutkijat työskentelisi ulkomailla, vaan selittyy sillä, että Akatemian rahoittamissa tutkimushankkeissa työskentelevät tutkijat voivat työskennellä ulkomailla määräajan normaalissa palvelussuhteessaan palkkaa nauttien.

Myös tutkimusohjelmien rahoituksessa, huippuyksikkörahoituksessa ja erillisissä määrärahoissa ulkomaisten tutkijoiden työskentelyyn Suomessa noudatetaan samoja periaatteita apurahojen suhteen. Kattavia tietoja siitä, monenko kuukauden ajan suomalaiset tutkijat ovat työskennelleet apurahan turvin ulkomailla tutkimusohjelma- tai huippuyksikkörahoituksella, ei ole käytettävissä. Apurahojen osuus ei kuitenkaan ole merkittävä, sillä myös tutkimusohjelma- ja huippuyksikkörahoituksella työskentelevät tutkijat voivat työskennellä ulkomailla määräajan tavanmukaisessa palvelussuhteessaan palkkaa nauttien.

Apurahat

Erillisiä apurahoja Akatemia myöntää vain ulkomailla työskentelyä varten. Tällöin kysymyksessä on erikseen haettavaksi julistetut apurahat tutkijan koulutukseen ja tutkijoiden työskentelyyn ulkomailla. Apurahat myönnetään pääsääntöisesti väittelyn jälkeiseen post doc -vaiheeseen (kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunta rahoittaa myös ulkomailla tehtävää väitöskirjan valmistelua). Niille tutkijoille, jotka lähtevät työskentelemään ulkomaille, apuraha myönnetään puoleksi vuodeksi - kahdeksi vuodeksi. Apurahakausi on siis useimmissa tapauksissa lyhyt jakso tutkijanuralla.

Akatemian myöntämät apurahat tutkijoiden työskentelyyn ulkomailla

vuonna	henkilöä	kuukautta	euroa
1999	197	2 136	3 444 486
2000	176	1 964	3 355 884
2001	147	1 615	2 745 303
2002	136	1 499	2 425 890
2003	125	1 394	2 372 340

Kansainvälisiin sopimuksiin perustuva tutkijainvaihto

Suomen Akatemialla on sopimuksia eri organisaatioiden kanssa kahden maan/alueen väliseen tutkijanvaihtoon.

Suomalaiset tutkijavaihdossa ulkomailla

vuonna	henkilöä	vuorokautta	euroa
1999	236	9 046	
2000	265	10 442	
2001	216	8 033	
2002	201	6 130	633 805
2003	187	6 186	632 217

Tutkijanvaihdosta osa rahoitetaan siten, että lähettävä maa maksaa kaikki kulut (matkat, apurahat) ja osa siten että vastaanottava maa maksaa apurahan. Suomalaisten tutkijoiden tutkijavaihtoon perustuvista ulkomailla työskentelyyn vuonna 2002 maksetuista vaihtovuorokausista rahoitettiin Suomen Akatemian myöntämällä apurahalla 3098 vuorokautta ja 3032 ulkomaisen organisaation maksamalla apurahalla.

Tutkijatohtorin palkkausmäärärahat

Erityistapauksena voidaan mainita tutkijatohtorin palkkausmäärärahat. Akatemian myöntöpäätöksessä annetaan tilivirastolle oikeus maksaa yksittäisen tutkijatohtorin määrärahan saaneelle korvaus ulkomailla tehdystä työstä apurahana eli tutkijatohtori voi halutessaan "vaihtaa palkan apurahaksi", mitä oikeutta useat yksittäisen tutkijatohtorin palkkausmäärärahan saaneet käyttävätkin. Ryhmien tutkijatohtorimäärärahojen kohdalla toimitaan samoin kuin tutkimusmäärärahojen kohdalla eli lupa apurahan maksamiseen tulee erikseen hakea ja myöntää.

2.2 Valtion myöntämät taiteilija-apurahat

Valtion myöntämiä apurahamuotoja ovat työskentelyapurahat, tekijänoikeuskorvaus-tyyppiset apurahat ja projektiapurahat (mm. kohde- ja matka-apurahat). Vuonna 2001 apurahoista 61 % jaettiin työskentelyapurahoina.

Työskentelyapurahat

Nykymuotoisia valtion taiteilija-apurahoja (työskentelyapurahat 0,5 -5 vuodelle) on myönnetty vuodesta 1969 ja niiden myöntäminen perustuu lakiin taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista (734/1969) sekä samannimiseen asetukseen (845/1969). Maksussa on tällä hetkellä myös 15-vuotisia ns. pitkiä taiteilija-apurahoja, joita myönnettiin vuosien 1982 – 1995 aikana. Näiden 15-vuotisten apurahojen maksu päättyy vuonna 2010.

Taiteilija-apurahoja myönnetään yksittäisille taiteenharjoittajille sekä erityisestä syystä myös arvostelijoille, taiteen opettajille sekä taiteen ja taidehistorian tutkijoille. Apurahoja voidaan myöntää työskentelyedellytysten turvaamiseksi sekä kotimaassa ja ulkomail- la tapahtuviin opintoihin ja jatkokoulutukseen.

Taiteilija-apurahoista nuorille tai uransa alussa oleville taiteenharjoittajille on vuosittain myönnettävä vähintään 30 apurahavuotta vastaava määrä. Vähintään kolmivuotisia taiteilija-apurahoja ja kohdeapurahoja myönnettäessä etusija on annettava luovan suorituskyvyn jo osoittaneille taiteenharjoittajille. Viisivuotisena taiteilija-apuraha voidaan myöntää useamman kerran peräkkäin alalla eteviksi osoittautuneille taiteenharjoittajille, joilla ei ole päätoimista virka- tai työsuhdetta.

Apurahoista päättävät valtion taidetoimikunnat (kaikkiaan yhdeksän eri taiteenaloja edustavaa toimikuntaa) sekä taiteen keskustoimikunta. Päätökset perustuvat vertaisarviointiin ja päätöksenteon perustana on taiteellinen laatu. Valtion taidetoimikunta voi asettaa valtion taiteilija-apurahan tai kohdeapurahan saamisen ehdoksi, ettei apurahan saaja ole apurahakautenaan palkatussa toimessa. Valtion taidetoimikuntien ja taiteen keskustoimikunnan toiminnasta on säädetty laissa taiteen edistämisen järjestelyistä (328/1967) ja asetuksessa taiteen edistämisen järjestelyistä (1105/1991).

Valtion taiteilija-apuraha on yhtä suuri kuin peruspalkka palkkausluokassa A 9 (14 427,56 €/v. v.2004). Valtion taiteilija-apuraha maksetaan kalenterikuukausittain etukäteen noudattaen soveltuvin osin valtion peruspalkkaisen viran tai toimen haltijan palkkauksen maksattamista koskevia määräyksiä. Apuraha on verotonta tuloa eikä siitä pidätetä eläkevakuutusmaksuja eikä muita sosiaalivakuutusmaksuja.

Taiteenharjoittajalla, joka saa tai on saanut viisivuotista taiteilija-apurahaa, on sen jälkeen kun hän ei enää saa apurahaa, oikeus valtion varoista suoritettavaan vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeeseen soveltuvin osin samojen säännösten mukaan kuin virka- tai työsuhteessa valtioon olevalla henkilöllä, jos apurahaa myönnettäessä on määrätty, ettei saajalla ole lupaa pitää palkattua tointa. Viisivuotisten apurahojen lisäksi oikeus eläkkeeseen on myös apurahansaajilla, joille on myönnetty 15-vuotinen apuraha vuosina 1982 – 1995. Taiteenharjoittajan kuoltua suoritetaan hänen jälkeensä valtion varoista perhe-eläkettä soveltuvin osin samojen säännösten mukaan kuin virka- tai työsuhteessa valtioon olevan henkilön jälkeen. Valtion myöntämiin taiteilija-apurahoihin liittyvästä työeläketurvasta on kerrottu tarkemmin luvussa 5.1.1.

Alla olevasta taulukosta käyvät ilmi vuosittain myönnettävien apurahavuosien määrät.

Vuosi	Taiteilija-apurahavuosia yhteensä
2000	395
2001	405
2002	415
2003	425
2004	435
2005	445
2006	455
2007	465
2008	475
2009	485
2010	495

Alla olevasta taulukosta käyvät ilmi vuosina 2000 – 2003 maksussa olevat taiteilija-apurahat. Tulevien vuosien osalta ei voida esittää jakaumaa eripituisten apurahojen osalta, sillä vuosikiintiöistä luovuttiin vuonna 2000 tehdyssä lakiuudistuksessa.

Maksussa olevat taiteilija-apurahat	2000	2001	2002	2003
0,5-vuotiset	38	56	76	58
1 - 4-vuotiset	216	210	203	212
5-vuotiset	160	167	174	184
Maksussa olevia apurahavuosia yhteensä	395	405	415	425
Henkilöitä yhteensä	414	433	453	454
<i>Euroa*</i>	<i>5 125 200</i>	<i>5 412 990</i>	<i>5 703 180</i>	<i>5 988 390</i>
15-vuotiset apurahat (myönnetty vuosina 1982–95)	98	91	83	72
<i>Euroa*</i>	<i>1 254 450</i>	<i>1 165 610</i>	<i>1 069 820</i>	<i>967 270</i>
Yhteensä henkilöitä	512	524	536	526
Yhteensä euroa*	6 379 660	6 578 600	6 772 990	6 955 660
Eläkkeeseen oikeuttava apuraha (kpl)	258	258	257	256
Apuraha ilman eläketurvaa (kpl)	254	266	279	270

* Luvut on pyöristetty lähimpään 10 euroon

Kirjastokorvausapurahat

Eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista annetun lain (236/1961) 1 §:n mukaan jaetaan valtion varoista vuosittain kirjailijoille ja kääntäjille apurahoja ja avustuksia sen johdosta, että heidän kirjoittamiaan tai kääntämiään kirjoja pidetään maksuttomasti käytettävissä yleisissä kirjastoissa. Apurahojen ja avustusten kokonaismäärä on 10 prosenttia edellisenä kalenterivuonna kuntien ylläpitämiin yleisiin kirjastoihin hankittuun kirjallisuuteen käytetystä rahamäärästä.

Apurahojen ja avustusten kokonaismäärästä myönnetään 90 % kaunokirjallisuuteen ja 10 % tietokirjallisuuteen. Edellä mainituista osuuksista jaetaan kuumastakin apurahoina 76 % luovaa kirjallista työtä tekeville kirjailijoille ja 16 % kirjojen kääntäjille. Avustuksina jaetaan 8 % iäkkäille kirjailijoille ja kääntäjille, jotka elävät ahtaissa taloudellisissa oloissa, sekä erityisissä tapauksissa kirjailijoille ja kääntäjille, jotka sairauden ja työkyvyttömyyden johdosta ovat joutuneet taloudellisiin vaikeuksiin.

Vuonna 2004 apurahojen kokonaissumma on 2 462 000 euroa. Yksittäisten apurahojen suuruus on 500 – 12 000 euroa/vuosi.

Kuvataiteen näyttökorvausapurahat

Eräistä kuvataiteen tekijöille suoritettavista apurahoista annetun lain (115/1997) 1 §:n mukaan valtion varoista jaetaan vuosittain kuvataiteen tekijöille apurahoja sen johdosta, että heidän tekemiään, julkisessa omistuksessa olevia, teoksia voidaan näyttää julkisesti.

Lain 2 §:n mukaan apurahoja voidaan myöntää luovaa työtä tekeville kuvataiteen tekijöille heidän ammatinharjoittamisensa taloudellisten edellytysten ylläpitämiseksi ja edistämiseksi.

Vuonna 2004 apurahojen kokonaissumma on 841 000 euroa. Yksittäisen apurahan suuruus on 7 000 euroa.

2.3 Yliopistojen ja korkeakoulujen myöntämät apurahat

Eräät yliopistot ja korkeakoulut ovat myöntäneet apurahoja toimintamenomomentilta (29.10.21). Useissa tapauksissa tällaiset apurahat ovat mahdollistaneet kokopäivätyöskentelyn väitöskirjoihin tähtäävässä työssä. Työryhmän käsityksen mukaan toimintamenomomentilta myönnetty apurahat ovat olleet tehokkaassa käytössä siinä mielessä, että ne säätiöiden myöntämien apurahojen tapaan ovat johtaneet useimmissa tapauksissa jatkotutkimuksen valmistumiseen kohtuullisessa ajassa. Kun yliopistojen toiminnassa on tuloksellisuus korostunut viime vuosina ja kun korkeakoulujen määrärahat määräytyvät aikaisempaa enemmän tuloksellisuuden perusteella, apurahojen turvin valmistuneilla jatkotutkinnoilla on ollut kasvava merkitys yliopistojen toiminnan rahoituksen kannalta.

Myöntämällä toimintamenomomentilta apurahoja väitöskirjojen valmisteluun yliopistot ovat välttyneet sosiaalivakuutusmaksujen maksamiselta siihen verrattuna, että toimintamenomomentille myönnettyä määrärahaa käytettäisiin tutkijavirkojen perustamiseen. Myöntämällä apurahoja väitöskirjatöitä varten yliopistot pystyvät tukemaan määrärahojensa puitteissa useampia väitöskirjoja kuin perustamalla tutkijan virkoja.

Apurahojen saajien kannalta suurena ongelmana on se, että apurahatyöskentelyyn liittyvä sosiaaliturva on selkeästi heikompi kuin työsuhteeseen liittyvä turva. Ongelma korostuu tapauksissa, joissa samassa projektissa valmistellaan väitöskirjoja sekä apurahojen turvin että työsuhteissa esim. assistentteina. Samankaltaiseen tavoitteeseen tähtäävässä työssä jatko-opiskelijat ovat eriarvoisessa asemassa siitä riippuen, valmistellaanko jatkotutkintoa apurahan avulla vai työsuhteessa. Sosiaalipoliittisesti vallitsevaa tilannetta ei voi pitää perusteltuna.

2.4 Säätiöiden myöntämät apurahat

Valtion lisäksi apurahoja jakavat säätiöt ja rahastot. Apurahoja jakavista säätiöistä ja yhdistyksistä 61 kuuluu Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukuntaan. Näiden lisäksi apurahoja jakavat n. 350 säätiötä, jotka eivät kuulu neuvottelukuntaan.

Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukuntaan kuuluvat säätiöt ja yhdistykset jakavat yli 80 % säätiöiden myöntämistä apurahoista. Vuonna 2002 ne jakoivat tieteen ja taiteen tukemiseen apurahoja noin 12 000 kappaletta, joista kokovuotisia apurahoja oli 1152 kappaletta. Apurahoja jaettiin yhteensä noin 91,4 milj. eurolla (sis. sekä työskentely- että kohdeapurahat). Vuonna 2003 neuvottelukunnan 61 jäsentä jakoivat apurahoja yhteensä noin 98 milj. eurolla. Apurahojen lukumäärä oli noin 12 500 kappaletta, joista kokovuotisten apurahojen määrän arvioidaan pysyneen vuoden 2002 tasolla eli noin 1160 kappalessa.

Neuvottelukuntaan kuuluvista säätiöistä ja yhdistyksistä Suomen Kulttuurirahasto myönsi vuonna 2002 eniten apurahoja. Kulttuurirahasto tuki taidetta jakamalla apurahoja noin 9,4 milj. eurolla ja tiedettä jakamalla apurahoja noin 11,6 milj. eurolla 1.10.2002 – 30.9.2003 aikana (luvat sis. sekä työskentely- että kohdeapurahat).

Niille alle 60-vuotiaille apurahansaajille, joille on myönnetty kokovuotinen apuraha, Kulttuurirahasto myöntää hakemuksesta lisäapurahan ryhmäriskivakuutusta varten. Ryhmäriskivakuutus sisältää sairausvakuutuksen, tapaturmavakuutuksen, työkyvyttömyysvakuutuksen ja henkivakuutuksen.

Mikäli apurahansaaja haluaa itselleen ryhmäriskivakuutuksen, hänen tulee valtuuttaa Kulttuurirahasto maksamaan puolestaan vakuutusmaksut ja tämän yhteistyökumppani tekemään ja hoitamaan vakuutus vakuutusyhtiön kanssa. Kulttuurirahasto maksaa lisäapurahan suuruiset vakuutusmaksut suoraan vakuutusyhtiölle.

3 Apurahojen verotus

Tuloverolain (1535/1992) 82 §:n mukaan veronalaista tuloa ei ole stipendi tai muu apuraha, joka on saatu opintoja, tieteellistä tutkimusta tai taiteellista toimintaa varten. Apuraha on vastikkeeton suoritus, jonka verovapaus perustuu apurahojen yleishyödylliseen luonteeseen. Jos apurahan myöntää saajan työnantaja, suoritus on yleensä korvausta tehdystä työstä ja näin ollen veronalaista.

Apurahana pidetään myös eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista annetun lain (236/1961) 1 §:ssä tarkoitettua apurahaa ja avustusta (kirjastokorvaukset). Vastaavasti kuvataiteilijoille valtion varoista maksettava näyttöapuraha on verovapaa.

3.1 Suomesta saadut apurahat

Valtiolta, kunnalta, muulta julkisyhteisöltä tai Pohjoismaiden neuvostolta opintoja, tieteellistä tutkimusta tai taiteellista toimintaa varten saadut apurahat ovat aina kokonaan verovapaata tuloa. Julkisyhteisöjä ovat muun muassa valtio, kunnat, evankelisluterilainen kirkko, ortodoksinen kirkkokunta, Kansaneläkelaitos, valtion yliopistot ja korkeakoulut. Myös esimerkiksi taiteen keskustoimikunta, alueelliset taidetoimikunnat ja Suomen Akatemia ovat laissa tarkoitettuja julkisyhteisöjä. Valtion ja kunnan omistamat yksityisoikeudelliset yhteisöt ja säätiöt eivät sen sijaan ole julkisyhteisöjä. Suomen Kulttuurirahasto ei myöskään ole julkisyhteisö.

Tuloverolain 82 §:n 2 momentin mukaan muulta kuin julkisyhteisöltä tai Pohjoismaiden neuvostolta saadut apurahat ovat veronalaista tuloa siltä osin kuin niiden sekä julkisyhteisöiltä ja Pohjoismaiden neuvostolta saatujen apurahojen ja palkintojen yhteenlaskettu määrä tulonhankkimismenojen vähentämisen jälkeen verovuonna ylittää valtion taiteilija-apurahan vuotuisen määrän. Vuonna 2004 valtion taiteilija-apurahan määrä on 14 427,56 euroa. Taiteellisen, tieteellisen tai yleishyödyllisen toiminnan tunnustukseksi saatu palkinto on apurahaa vastaavin edellytyksin verovapaa. Jos apurahansaaja on saanut samana vuonna apurahoja ja tunnustuspalkintoja, verrataan niiden yhteenlaskettua määrä vuotuisen taiteilija-apurahan määrään.

3.2 Ulkomailta saadut apurahat

Myös ulkomaiselta maksajalta saadun apurahan veronalaisuus ratkaistaan Suomen verotuksessa tuloverolain 82 §:n perusteella. Ulkomainen valtio tai julkisyhteisö ei kuitenkaan ole tuloverolaissa tarkoitettu julkisyhteisö. Siten vain suomalaiselta julkisyhteisöltä tai Pohjoismaiden neuvostolta saadut apurahat ovat määrästä riippumatta verovapaita.

Verosopimuksissa ei yleensä ole määräyksiä apurahan verottamisesta. Siten apurahan verotus ratkaistaan sopimuksessa olevan erikseen mainitsematonta tuloa koskevan artiklan perusteella. Kyseistä artiklaa sovellettaessa tulo verotetaan tavallisimmin vain asuinvaltiossa. Kuitenkin esimerkiksi Latvian, Liettuan ja Viron kanssa tehtyjen sopimusten perusteella muu tulo voidaan verottaa myös lähdevaltiossa. Kahdenkertainen verotus poistetaan verosopimuksesta riippuen joko hyvitys- tai vapautusmenetelmällä. Tavallisimmin käytetään hyvitysmenetelmää.

3.3 Tulonhankkimiskulujen vähentäminen

Muulta kuin julkisyhteisöltä tai Pohjoismaiden neuvostolta saadut apurahat ovat veronalaista tuloa vain siltä osin kuin apurahojen ja palkintojen yhteismäärä ylittää vuotuisen taiteilija-apurahan määrän tulonhankkimiskulujen vähentämisen jälkeen. Vähennyskelpoisia ovat kaikki välittömästi tulon hankkimisesta tai säilyttämisestä aiheutuneet kulut. Tällaisia ovat esimerkiksi ammattikirjallisuudesta, tutkimusmateriaalin hankinnasta ja työmatkoista aiheutuneet kustannukset.

Menojen vähentäminen verovelvollisen muista tuloista edellyttää, ettei niitä ole suoritettu verovapaalla apurahalla. Jos apuraha on myönnetty tiettyä projektia varten, kohdistetaan projektiin liittyvät menot ensisijaisesti apurahaan. Tällaiseen kohdeapurahaan ei tulisi kohdistaa muita kuin kyseiseen projektiin liittyviä menoja. Jos samaa projektia varten on myönnetty useita apurahoja, on projektista aiheutuneet kustannukset kohdis-

tettava eri apurahoihin niiden suuruuden mukaisessa suhteessa. Kohdistamisella on merkitystä, jos osa apurahoista on julkisyhteisön myöntämiä ja siten kokonaan verovapaista. Verovapaaseen apurahaan kohdistuvat kustannukset ovat vähennyskelvottomia. Jos apuraha on myönnetty yleisesti apurahansaajan työskentelyedellytysten turvaamiseksi, eikä se liity mihinkään yksittäiseen projektiin, ei kuluja voitane kohdistaa apurahaan. Tällaisten työskentelyapurahojen osalta Korkein hallinto-oikeus on eräissä ratkaisussaan (KHO 1983/3028) katsonut, että taiteilija sai vähentää kokonaisuudessaan taiteellisesta toiminnastaan aiheutuneet kulut muista tuloistaan kuin vuosiapurahastaan.

3.4 Vuosi-ilmoitus

Apurahat katsotaan sen verovuoden tuloksi, jona ne ovat olleet nostettavissa. Maksajan on ilmoitettava luonnolliselle henkilölle maksamansa stipendit, apurahat, sekä eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista annetun lain (236/1961) 1 §:ssä tarkoitetut apurahat ja avustukset (kirjastokorvaukset), joiden määrä samalle suorituksen saajalle kalenterivuonna on vähintään 1 000 euroa.

3.5 Lahjoitusvähennys

Tuloverolain 57 §:n mukaan yhteisö voi vähentää tulostaan vähintään 850 euron suuruisen rahalahjoituksen, joka on tehty suomalaisen kulttuuriperinteen säilyttämistä edistävään tarkoitukseen Suomen valtiolle, suomalaiselle yliopistolle tai korkeakoululle taikka sellaiselle verohallituksen nimeämälle suomalaiselle yhdistykselle, laitokselle tai säätiölle, jonka varsinaisena tarkoituksena on suomalaisen kulttuuriperinteen säilyttäminen. Yhteisö voi myös vähentää tulostaan vähintään 850 euron ja enintään 25 000 euron suuruisen rahalahjoituksen, joka on tehty tiedettä tai taidetta edistävään tarkoitukseen Suomen valtiolle, suomalaiselle yliopistolle tai korkeakoululle taikka sellaiselle verohallituksen nimeämälle suomalaiselle yhdistykselle, laitokselle tai säätiölle, jonka varsinaisena tarkoituksena on tieteen tai taiteen tukeminen. Lahjoitusvähennykseen ovat siis oikeutettuja vain yhteisöt, joten vähennysoikeus ei näin ollen koske esim. henkilöyhtiöitä ja elinkeinonharjoittajia.

Verohallitus nimeää hakemuksesta lahjoituksensaajat enintään viideksi vuodeksi kerrallaan. Nimeämispäätöksessä verohallitus voi asettaa lahjoituksen-saajalle ilmoitusvelvollisuutta koskevia ehtoja. Ennen nimeämispäätöstä verohallituksen on kuitenkin hankittava lausunto lahjoitusten verovapautuslautakunnalta. (TVA 1551/1992, 2 §) Verohallitus pitää lisäksi luetteloja lahjoituksensaajista.

Jos nimetty lahjoituksensaaja ei täytä sille nimeämispäätöksessä asetettuja ehtoja tai jos sen varsinaisena tarkoituksena ei ole enää suomalaisen kulttuuriperinteen säilyttäminen taikka tieteen tai taiteen tukeminen, verohallitus voi peruuttaa nimeämispäätöksensä. Verohallituksen on ennen päätöksen peruuttamista hankittava lausunto lahjoitusten verovapautuslautakunnalta sekä varattava lahjoituksensaajalle tilaisuus tulla kuulluksi. (TVA 3 §)

4 Työsuhde ja yrittäjätoiminta

Ansiosidonnaisessa sosiaaliturvassa on aina kysymys työn ja työstä saatujen ansiotulojen vakuuttamisesta. Eri etuuksien tarkoituksena on korvata työn puuttumisesta aiheutuva tulojen menetystä. Työn tekeminen voi tapahtua erilaisissa oikeussuhteissa. Ansio-työllä tarkoitetaan työtä, jota tehdään ansiotarkoituksessa. Muuta kuin ansio-työtä ovat

esimerkiksi harrastustoiminta, luottamustoiminta ja opiskeluun tai tietyn tutkinnon suorittamiseen johtava työ (esim. lisenssiaatin tutkimuksen tai väitöskirjan tekeminen).

Työntekosuhte voi siis lähtökohtaisesti olla työsuhde, yrittäjätoimintaa tai jokin muu oikeussuhde (esim. luottamustoimisuhte tai väitöskirjatyö), jonka perusteella työtä tehdään. Työntekosuhteen määrittely, kuten työsuhteen ja yrittäjätoiminnan välinen rajanveto, tehdään työoikeudellisten periaatteiden mukaan arvioimalla työsuhteen tunnusmerkistön täyttymistä. Yrittäjätoiminnan ja muun oikeussuhteen välinen rajanveto puolestaan tapahtuu yleensä sen perusteella, tapahtuuko työ ansio- vai jossakin muussa tarkoituksessa.

4.1 Työsuhde

Työsuhteen tunnusmerkeistä säädetään työsopimuslaissa. Työsopimuslain 1 luvun 1 §:n mukaan työsopimuksella tarkoitetaan sopimusta, jossa toinen sopijapuoli, työntekijä tai työntekijät yhdessä työkuntana, sitoutuu henkilökohtaisesti tekemään toiselle sopijapuolelle, työnantajalle, työtä tämän johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan.

Työsuhteen perustunnusmerkkejä ovat siis sopimus, työn tekeminen henkilökohtaisesti, työskenteleminen vastiketta vastaan, työn tekeminen työnantajan lukuun sekä työnantajan johto ja valvonta. Jotta työntekosuhte on työsopimuslaissa tarkoitettu työsuhde, kaikkien työsuhteen tunnusmerkkien tulee täytyä samanaikaisesti.

Työsopimuslain soveltamisalasäännöksessä määritelty työsopimuksen käsite on pakottavaa oikeutta. Työntekosopimuksen osapuolet eivät näin ollen voi pätevästi sopia siitä, että työsuhteen tunnusmerkit täyttävä sopimussuhde ei ole työsuhde ja että sopimussuhteessa ei sovelleta työsopimuslakia ja muuta työlainsäädäntöä eikä myöskään työsuhteen käsitteeseen perustuvaa sosiaaliturvalainsäädäntöä.

4.1.1 Sopimus

Työsopimuslaissa tarkoitettu oikeussuhde perustuu työnantajan ja työntekijän väliseen velvoiteoikeudelliseen sopimukseen. Sopimus voidaan solmia vapaamuotoisesti. Laissa on mainittu suullinen, kirjallinen ja sähköinen sopimusmuoto (TSL 1:3), mutta työsopimus voi syntyä ilman nimenomaista tahdonilmaisuaakin. Oleellista työsopimuksen syntymiselle on, että osapuolten välillä vallitsee työnteon perusteena oleva sopimussuhde. Riittävänä on pidetty sitä, että osapuolten välillä on olemassa jonkinlainen päteväksi sopimukseksi tarkoitettu yhteisymmärrys, joka voidaan tarvittaessa todentaa. Työntekosopimus voidaan myös nimetä vapaasti. Sopimuksen nimi ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ratkaise työntekosuhteen oikeudellista luonnetta, vaan viime kädessä työntekosuhteen oikeudellinen luonne määritellään (työsuhteen) tunnusmerkistön avulla ja tosiasiallisten työskentelyolosuhteiden perusteella.

4.1.2 Työn tekeminen henkilökohtaisesti

Työsuhde edellyttää työntekoa. Lähtökohtaisesti työsopimus voidaan tehdä mistä tahansa lainmukaisesta inhimillisestä toiminnasta, jolla on taloudellista arvoa. Työ voi olla henkistä tai ruumiillista työtä taikka aktiivista tai passiivista toimintaa.

Työsopimuksessa työntekijä sitoutuu tekemään sovittua työtä tai tietyn työn itse. Hän voi työnantajan suostumuksella ottaa apulaisia työsopimuksesta johtuvien velvoitteiden täyttämiseksi. Apulaisen käyttö ei poista varsinaiselta työntekijältä työntekijäasemaa, eikä luo hänelle työnantaja-asemaa suhteessa apulaiseen, vaan työnantajan suostumukseen otetut apulaiset ovat työsuhteessa suostumuksen antaneeseen työnantajaan (TSL 1:8). Ellei työnantaja ole antanut suostumustaan apulaisten ottamiseen, työhön otetut apulaiset ovat työsuhteessa heidät ottaneeseen työntekijään.

Työntekijät voivat sitoutua tekemään työtä yhdessä työkuntana. Työkunnalla tarkoitetaan tilannetta, jossa ryhmä työntekijöitä on yhteisesti sitoutunut tekemään jonkin työn, esimerkiksi rakennusalan ryhmäurakan tai orkesteriesiintymisen. Tällöinkin työntekijät sitoutuvat henkilökohtaiseen työsuoritukseen. Työsuhde syntyy työkunnan kunkin jäsenen ja työnantajan välille.

4.1.3 Työnteko työnantajan lukuun

Työsopimuksessa työntekijä sitoutuu työskentelemään työnantajan lukuun. Tämä tarkoittaa sitä, että työsuorituksesta tuleva hyöty (työn taloudelliset tulokset tai työn arvo) koituu välittömästi työnantajan hyväksi. Itselle tehty työ ei kuulu työsopimuslain piiriin, joten työsuoritus ei saa välittömästi koitua työnsuorittajan itsensä hyväksi. Palkkaa ei katsota tällaiseksi välittömäksi hyödyksi, vaan se on vastiketta tehdystä työstä. Tunnusmerkin täyttymisen kannalta sillä ei ole merkitystä, että työnantajan lukuun tehty työ tosiasiallisesti koituu viime kädessä muun kuin työntekijän oman työnantajan, esimerkiksi työnantajan asiakkaan, hyväksi.

4.1.4 Työnteko vastiketta vastaan

Työsopimukseen kuuluu, että työtä tehdään palkkaa tai muuta vastiketta vastaan eli ansiotarkoituksessa. Mikä tahansa taloudellista arvoa omaava suoritus, kuten raha, luontoissuoritus taikka mahdollisuus opin tai ansion saantiin, käy vastikkeeksi työnteosta. Oleellista on, että vastiketta suoritetaan työnteosta. Jos työntekoon ei ollenkaan liity ansiotarkoitusta, kyse ei yleensä voi olla työsuhteisesta työstä.

Sillä, millä perusteella vastikkeen suuruus määräytyy, esimerkiksi aika- tai suorituspalkkana, ei ole katsottu olevan vaikutusta itse vastikkeellisuus-tunnusmerkin täyttymiseen. Esimerkiksi työeläkelakien soveltamisessa vastikkeen määräytymisperusteella, toisinaan myös vastikkeen suuruudella, voi kuitenkin olla merkitystä, kun arvioidaan, onko kysymyksessä työsuhteessa vai yrittäjänä tehty työ vai onko kyse lähinnä vastikkeettomaksi tarkoitettusta ja työeläkelakien ulkopuolelle jäävästä talkoo- tai esim. opinäytetyöstä.

Vastike voi muodostua erilaisista suorituksista, jopa kokonaan muusta kuin työnantajan maksamasta palkasta, esimerkiksi yhteiskunnan maksamista tuista tai palvelurahoista. Palvelurahavastikkeen kuulumisesta eläkepalkkana huomioon otettaviin ansioihin on nimenomainen maininta työntekijäin eläkelaisissa (TEL 7 e § 3 mom.).

Laissa säädetään vastikeolettamasta. Työsuoritus oletetaan vastikkeelliseksi. Vaikka vastikkeesta ei olisi sovittu, työskentelyyn sovelletaan työsopimuslain säännöksiä, mikäli tosiseikoista käy ilmi, että työtä ei ole tarkoitettu tehtävän vastikkeetta (TSL 1:1.2). Vastikkeesta ei tarvitse nimenomaisesti sopia, vaan riittää, että olosuhteista voidaan päätellä, että kyseessä on ansiotarkoituksessa tehty työ.

Perheenjäsenten väliset työsuoritukset oletetaan vastikkeettomiksi, ellei nimenomaisesti ole sovittu työn korvaamisesta. Jos perheenjäsenten välisen työsuorituksen ei voida osoittaa perustuneen työsopimukseen, siihen ei sovelleta työlainsäädäntöä.

4.1.5 Työn tekeminen työnantajan johdon ja valvonnan alaisena (direktio)

Direktio-tunnusmerkki on käytännössä tärkein työsuhteen tunnusmerkeistä, sillä se on keskeisessä asemassa, kun määritellään, tehdäänkö työtä epäitsenäisessä asemassa työsuhteessa vai itsenäisenä ammatinharjoittajana tai yrittäjänä. Työsuhde edellyttää, että työtä tehdään sellaisissa olosuhteissa ja sellaisin ehdoin, joiden perusteella työntekijän katsotaan työskentelevän työnantajan johdon ja valvonnan eli direktion alaisena. Itsenäinen yrittäjä puolestaan ei ole direktion alainen.

Direktio merkitsee työnantajalle tiettyjä oikeuksia ja työntekijälle määriteltyä epäitsenäistä asemaa suhteessa työnantajaan. Direktio-tunnusmerkin katsotaan perustuvan paitsi työsopimuslain soveltamisalamääritelmään myös työnantajan työnjohtovaltaan. Direktio sisältää oikeuden sekä työn johtoon että valvontaan. Työnantajalla on oikeus tiettyissä rajoissa ohjata työntekoa ja muun muassa määrätä miten, missä ja milloin työ tehdään. Työnantajalla on myös oikeus valvoa, että työ tehdään annettujen ohjeiden ja määräysten mukaisesti. Direktio-tunnusmerkin täytyminen edellyttää, että työnantajalla on oikeus kumpaankin sekä johtoon että valvontaan. Sen sijaan direktion tosiasiallista käyttämistä ei vaadita, jos työtä muutoin tehdään työsopimuslain 1 luvun 1 §:ssä tarkoitetuissa olosuhteissa. Tunnusmerkin täyttymisen kannalta on pidetty riittävänä, että työnantajalla on yleinen ja ylin, periaatteellinen määräämisvalta työn suorittamisessa, järjestämisessä ja valvonnassa.

Direktio on käytännössä myös ongelmallisin tunnusmerkeistä. Direktiolla ei ole yksiselitteistä kiinteää asiasisältöä. Sen on katsottu muodostuvan erilaisista ja käytännössä usein eri suuntaan vaikuttavista tekijöistä, joiden laatu, lukumäärä ja keskinäinen painoarvo voivat vaihdella sen mukaan, mitä konkreettisista työskentelyehdoista on sovittu ja millaisesta työstä on kysymys. Direktion voimakkuusaste voi vaihdella myös eri työläkeja sovellettaessa.

4.2 Yrittäjätoiminta

Jos edellä kerrotut työsuhteen tunnusmerkit eivät täyty, kyse voi olla yrittäjätoiminnasta.

Yrittäjätoiminnan peruspiirteinä pidettäviä kriteerejä ovat ansiotarkoitus, taloudellinen riski, toiminnan laajuus, yleisyys ja julkisuus sekä itsenäisyys. Yrittäjätoiminnalle on siten tyypillistä, että työnsuorittaja työskentelee omissa tiloissaan, omilla työvälineillään itse määrääminään aikoina eikä saa tästä työstään säännöllistä aikapalkkaa, vaan tehtäväkohtaisia palkkioita. Yrittäjäasemassa oleva työnsuorittaja voi käyttää apulaista ja sijaista työnteettäjää kuulematta ja hänellä on yleensä myös oikeus työskennellä samanaikaisesti muille työnteettäjille.

Toisin kuin työsuhteen tunnusmerkistön kohdalla, kaikkien yrittäjätoiminnan peruspiirteiden ei tarvitse täytyä samanaikaisesti. Perusvaatimuksena pidetään ansiotarkoitusta ja työnteettäjän johdon ja valvonnan puuttumista (työn luonne huomioon ottaen riittävää itsenäisyyttä), sekä lisäksi jonkin tai joidenkin positiivisten yrittäjä-tunnusmerkkien täyttymistä.

4.2.1 Ansiotarkoitus ja taloudellinen riski

Yritystoimintaa harjoitetaan ansiotarkoituksessa. Yrittäjä kantaa riskin siitä, että toiminta tuottaa ansiotuloa ja että yrittäjä saa toiminnasta yrittäjänvoittoa. Tyypillinen yrittäjätoimintaan liittyvä piirre on pääoman sijoittaminen toimintaan, esimerkiksi toimitiloihin, koneisiin, laitteisiin ja ulkopuolisen työvoiman palkkaamiseen. Yrittäjyyteen kuuluu myös riski pääoman menettämisestä. Huomattava pääomapanos on usein vahva yrittäjätoimintaa puoltava seikka, mutta pääomapanos voi olla vähäinenkin, mikäli muut yrittäjätoiminnan tunnusmerkit täyttyvät. Pääomariskillä on merkitystä myös arvioitaessa yksittäisten toimeksiantosuhteiden luonnetta. Yrittäjäasemaa puoltaa muun muassa se, että työnsuorittaja joutuu sovitun työsuorituksen toteuttaakseen sijoittamaan itse pääomaa työvälineisiin tai tarveaineisiin. Jos osapuolet ovat sopimuksin huomattavasti rajoittaneet tai poistaneet riskin kokonaan, kyse ei ole itsenäisestä yrittäjätoiminnasta.

Toimintaan sijoitetun pääoman merkitys voi vaihdella toimialasta riippuen. Omaan ammattitaitoon perustuvia palveluksia yleisesti tarjoavien henkilöiden, esimerkiksi lääkärin, on katsottu voivan olla yrittäjiä ilman huomattavaa pääomapanostakin. Tällöin yrittäjätoiminnan tunnusmerkkeinä on pidetty toiminnan yleisyyttä, tiettyä laajuutta ja julkisuutta. Esimerkiksi useat samanaikaiset toimeksiannot voivat ilmentää toiminnan yrittäjämäisyyttä.

4.2.2 Itsenäisyys

Yrittäjätoiminnan keskeinen peruspiirre on itsenäisyys, millä tarkoitetaan nimenomaan itsenäisyyttä suhteessa työntekijään. Yrittäjä ei ole työsopimuslain 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettulla tavoin työnantajan johdon ja valvonnan (direktio) alainen. Itsenäisyys merkitsee muun muassa sitä, että työnsuorittaja voi itse päättää työn käytännön järjestämisestä ja organisoinnista sekä siitä, ottaako hän työn vastaan.

Yrittäjätoiminnan peruspiirteitä (ansiotarkoitus, yrittäjänriski, toiminnan laajuus, yleisyys ja julkisuus sekä itsenäisyys) ilmentävät seikat on luokiteltu aineellisiin ja muodollisiin tunnusmerkkeihin. Arvioinnissa painotetaan aineellisia tunnusmerkkejä, jotka liittyvät työn konkreettiseen tekotapaan, palkkaukseen, toimeksiantojen määrään ja työntekijän ohjausoikeuteen. Muodolliset tunnusmerkit liittyvät lähinnä toiminnasta tehtyihin viranomaisilmoituksiin ja vakuutuksiin ja ne ovat luonteeltaan täydentäviä. Niillä ei ole arvioinnissa yhtä painavaa merkitystä kuin aineellisilla tunnusmerkeillä, koska asianosaisella on mahdollisuus vaikuttaa itse merkittävästi näiden tunnusmerkkien olemassaoloon.

5 Sosiaaliturvajärjestelmän rakenne Suomessa

Oikeus sosiaaliturvaan perustuu perustuslain (731/1999) 19 §:n säännökseen, jonka mukaan lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella.

Suomen sosiaaliturvajärjestelmä voidaan jakaa työperusteiseen ja asumisperusteiseen sosiaaliturvaan. Työperusteisten eli ansiosidonnaisten etuuksien tehtävänä on tulojen menetyksen kompensointi ja asumisperusteisten vähimmäisetuuksien tehtävänä on kulojen kompensointi. Lisäksi on olemassa tarveharkintaisia etuuksia, joiden tarkoituksena on puutteen torjuminen.

Ansiosidonnaisessa sosiaaliturvassa etuuden suuruus on sidottu työ- tai virkasuhteesta saatuun palkkaan tai yritystoiminnasta saatuun työtuloon. Ansiosidonnaisella sosiaaliturvalla pyritään korvaamaan sitä ansiotulojen menetyistä, joka henkilölle aiheutuu sairauden, työkyvyttömyyden, työttömyyden, huoltajan kuoleman tai vanhuuden johdosta. Ansiosidonnaisessa sosiaaliturvassa noudatetaan yleensä vakuutusperiaatetta eli etuudet määräytyvät lähinnä niiden tulojen perusteella, joista on maksettu vakuutusmaksut. Vakuutuksen piiriin kuuluvat yleensä veronalaiset tulot. Asumisperusteisten etuuksien edellytyksenä on taas asianomaisessa etuuslaissa säädettyjen muiden edellytysten lisäksi yleensä Suomessa asuminen. Joitakin asumisperusteisia etuuksia myönnettäessä otetaan huomioon myös tarveharkinta.

Alla on kerrottu sosiaaliturvan eri aloista yleisellä tasolla ja apurahansaajien näkökulmasta. Esityksessä keskitytään lähinnä sosiaalivakuutuksen etuuksiin.

5.1 Eläketurva

Lakisääteisessä eläkejärjestelmässä henkilön kokonaiseläketurva muodostuu ansiosidonnaisesta työ- ja yrittäjäeläkkeestä ja sitä täydentävästä kansaneläkkeestä.

Kansaneläke

Kansaneläke on vähimmäistoimeentulon turvaava eläke. Kansaneläkkeenä maksetaan vanhuuseläkettä, varhennettua vanhuuseläkettä, työkyvyttömyyseläkettä sekä työttömyyseläkettä. Kansaneläkelaitos voi maksaa myös asumiskustannusten alentamiseksi eläkkeensaajien asumistukea tai eläkkeensaajien hoitotukea sairaan tai vammaisen eläkkeensaajan kotona asumisen ja siellä tapahtuvan hoidon tukemiseksi sekä sairaudesta aiheutuvien kustannusten korvaamiseksi. Kansaneläkelaitos maksaa lisäksi alle 65-vuotiaalle leskelle yleistä perhe-eläkettä.

Kansaneläkejärjestelmä on asumiseen perustuva järjestelmä, jossa eläkkeen määrään vaikuttaa mm. Suomessa asutun ajan pituus. Kansaneläkkeen määrään vaikuttavat lisäksi eläkkeensaajien perhesuhteet ja kuntaryhmä. Kunnat on jaettu kahteen ryhmään elinkustannusten kalleuden perusteella.

Kansaneläkkeen määrään vaikuttavat muualta maksettavien eläkkeiden ja korvausten määrät. Eläkkeitä ja korvauksia, jotka vaikuttavat kansaneläkkeen määrään, ovat mm. henkilön saamat eri työeläkelakien perusteella maksettavat eläkkeet ja korvaukset. Täysimääräistä kansaneläkettä maksetaan henkilölle, jonka kansaneläkkeeseen vaikuttavat tulot eivät ylitä 558,96 € vuodessa (v. 2004 ind.) eli täyteen kansaneläkkeeseen oikeuttavaa tulorajaa. Jos henkilön tulot ylittävät täyteen kansaneläkkeeseen oikeuttavan tulorajan, tulot pienentävät kansaneläkettä 50 prosentilla tulorajan ylittävästä osasta.

Ansioeläke

Lakisääteinen ansioeläketurva (työ- ja yrittäjäeläke) karttuu ansiotyön, eli ansiotarkoituksessa tehdyn työn, perusteella. Eläkkeen suuruus määräytyy työssäoloajan pituuden ja vakuutuksen piiriin kuuluvien työtulojen perusteella.

Nykyisin eläkkeen perustana oleva työtulo vahvistetaan ansioeläkkeissä yleensä jokaisesta työsuhteesta ja yrittäjätoimintajaksoista erikseen ja tarkistetaan myöntämisajan-

kohdan indeksitasoon. Eläkkeen perustana ovat työsuhteen perusteella saadut palkat sekä yrittäjätoiminnan laajuuden perusteella vahvistettu työtulo. Yrittäjätoiminnasta karttuva eläke ei määräydy yrittäjän verotuksessa todettujen tulojen perusteella, vaan eläkevakuutusta varten yrittäjälle vahvistetaan työtuloksi se määrä, joka olisi suoritettava palkkana samasta työstä työntekijälle.

Eläke määräytyy edellä mainittujen ansioiden ja työssäoloajan perusteella. Joillakin aloilla työeläketurva ei kuitenkaan nykyisinkään määräydy työsuhdekohtaisesti (TaEL ja LEL) vaan kyseisen lain piiriin kuuluvien ansioiden ja työssäoloaikojen yhteismäärien perusteella. Yrittäjäeläkelaeissa eläke määräytyy kaikista saman yrittäjäeläkelain piiriin kuuluvista samanaikaisesti jatkuvista yrittäjätoiminnoista yhteisesti, vaikka vakuutettu toimii yrittäjänä eri toimialoilla. Jos yrittäjätoimintaan tulee katkoksia, kustakin vähintään neljä kuukautta kestävästä yrittäjätoiminnasta karttuu eläkettä erikseen.

Urheilijoiden ansioeläke

Ammattuurheilijoiden tapaturma- ja eläketurvasta on säädetty erillislailla (575/2000). Sen mukaan urheilijat ovat vanhuuseläketurvan piirissä siihen saakka kun he täyttävät 38 vuotta, jos urheilijan saama palkka vuodessa on vähintään 9 526,16 euroa. Vanhuuseläkettä maksetaan siitä päivästä alkaen, kun urheilija täyttää 65 vuotta.

Muutoksia 1.1.2005 alkaen

Vuodesta 2005 alkaen TEL:n mukaista eläkettä ei enää lasketa työsuhdekohtaisesti, vaan eläke lasketaan kunkin vuoden palkan ja karttumisprosentin perusteella. Eläke määräytyy siis koko työuran aikana saatujen saman työeläkelain piiriin kuuluvien ansioiden yhteismäärän perusteella. Eri eläkelakien piiriin kuuluvien ansioiden perusteella eläke kuitenkin edelleen määräytyy erikseen.

Eläkettä alkaa kertyä jo 18-vuotiaana nykyisen 23 vuoden asemesta ja ansainta-aika voi jatkua sen kuukauden päättymiseen asti, jolloin vakuutettu täyttää 68 vuotta. Eläkkeelle siirtyminen muuttuu joustavaksi siten, että vanhuuseläkkeelle voi siirtyä jo 63-vuotiaana. Toisaalta työssäolo 68 ikävuoteen saakka kartuttaa lisää eläkettä. Kansaneläkkeen voi kuitenkin edelleen saada vanhuuseläkkeenä vasta 65 vuoden iässä.

Vuoden 2005 alusta alkaen myös ns. palkattomilta jaksoilta karttuu eläkettä ansiosidonnaisten päivärahojen ajalta siten, että eläkettä kerryttäviin vuosityöansioihin rinnastetaan palkattomilta ajoilta maksettujen etuuksien perusteena olevat ansiot.

Vuodesta 2005 alkaen eläkettä karttuu myös lapsen hoidon ja opiskelun ajalta. Lapsen hoidon ajalta oikeus etuuteen on vanhemmalla, joka alle kolmevuotiaan lapsensa hoitamisen vuoksi on estynyt tekemästä ansiotyötä ja saa lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain (1128/1996) mukaista tukea. Oikeus opiskeluaajalta karttuvaan etuuteen on ainoastaan loppuun saatettujen korkeakoulu- ja ammattiopintojen perusteella enintään viideltä vuodelta. Eläkettä laskettaessa henkilön laskennallisena tulona lasten hoidon ja opiskelun ajalta pidetään 523,61 euroa kuukaudessa.

Vuodesta 2005 alkaen yrittäjien eläke-etuuksien ja vakuutusmaksujen perusteena olevaan työtuloon tulee joustomahdollisuus. Työtulo ja vakuutusmaksun määrä voivat tällöin paremmin seurata yrityksen taloudellista tilannetta ja yrittäjän maksukyvyyn vaihte-

lua. Sairausvakuutuslain mukaisen päivärahan perusteena käytetään kuitenkin vain vahvistettua työtuloa.

Rahoitus

Työ- ja palvelussuhteessa olevan eläketurvan rahoituksesta vastaavat työnantaja ja työntekijä. Työnantaja pidättää työntekijän maksuosuuden palkanmaksun yhteydessä työntekijän palkasta, jonka jälkeen työnantaja suorittaa sekä oman osuutensa että työntekijän osuuden maksusta eläkelaitokseen. Valtion eläkejärjestelmä on kuitenkin osittain budjettirahoitteinen. Yrittäjien eläketurvan rahoituksesta vastaavat yrittäjät itse. Valtio kuitenkin osallistuu yrittäjien eläketurvan rahoitukseen siltä osin kuin yrittäjiltä perittävät vakuutusmaksut eivät riitä niitä kattamaan. Vuodesta 2005 alkaen lastenhoidon ja opiskelun ajalta karttuva eläke rahoitetaan valtion varoista.

Kansaneläkkeistä 29% rahoitetaan valtion varoista. Valtiorahoituksen lisäksi etuuksia rahoitetaan työnantajien kansaneläkemaksuilla sekä arvonlisäveron tuotoilla.

5.1.1 Eläketurva apurahansaajien näkökulmasta

Kun ratkaistaan, kuuluuko ansiotyö työsuhte-eläkelakien (TEL, LEL, TaEL sekä julkisella sektorilla VEL ja KuEL) vai yrittäjäeläkelain (YEL) piiriin, perusteena on työsuopimuslaissa tarkoitetun oikeussuhteen eli työsuopimus-suhteen määrittely. Määrittelyn lähtökohtana on työntekijän asemassa työsuhteessa tehtävän työn tunnistaminen ja erottaminen muista työntekosuhteista.

Työsuhte-eläkelakien piiriin kuuluminen

Työntekijäin eläkelain mukaan työnantaja on velvollinen järjestämään TEL:n mukaisen eläketurvan työntekijälle, jonka työsuhte on jatkunut yhdenjaksoisesti vähintään kuukauden ja jonka perusteella saatu työansio on kuukautta kohti noussut vähintään laissa säädettyyn vähimmäismäärään (v. 2004 ind. 229,34 €).

Taiteilijoiden ja eräiden erityisryhmiin kuuluvien työntekijäin eläkelain mukaan TaEL:a sovelletaan tiettyihin laissa lueteltuihin ammattiryhmiin kuuluviin työntekijöihin, joiden työsuhte on tarkoitettu jatkumaan vuotta lyhyemmän ajan. Näihin ammattiryhmiin kuuluvat muun muassa muusikko, näyttelijä, tanssija tai muu esiintyvä taiteilija taikka painononnetelmällä aikaansaadun teoksen valmistaja. Lisäksi TaEL:n mukaan vakuutetaan sellaiset työsuhteet, jotka jäävät TEL:n soveltamispiirin ulkopuolelle työsuhteen lyhyden tai ansioiden vähäisyyden vuoksi ja jotka eivät kuulu lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelain (LEL) soveltamisalaan.

Valtioon virka- tai työsuhteessa olevat kuuluvat valtion eläkelain tai kuukautta lyhyempien valtion palvelussuhteitten eläketurvan järjestämisestä annetun lain (1152/1997) piiriin. Kunnan ja kuntayhtymän viranhaltijoita ja työntekijöitä puolestaan koskee kunnallinen eläkelaki.

Yrittäjäeläkelain piiriin kuuluminen

YEL:n mukaan vakuutetaan henkilö, joka tekee ansiotyötä olematta työsuhteessa taikka virka- tai muussa julkisoikeudellisessa työsuhteessa. Eläkevakuutuksessa yrittäjätoimin-

ta määritellään käänteisesti työsuhteen käsitteen avulla. YEL:n piiriin kuulumisen ei siis välttämättä edellytä, että toimintaa harjoitettaisiin yrityksen muodossa tai että toiminta muutoin olisi ”yrittäjämäistä”. Riittävä edellytys on vain, että työtä tehdään ansiotarkoituksessa sekä työ- tai virkasuhteessa olematta.

Yrittäjien eläkelain soveltamisalaan kuuluva yrittäjätoiminta kuuluu nykyisin työeläkevakuutuksen piiriin, jos se jatkuu yhdenjaksoisesti vähintään neljä kuukautta ja jos yrittäjän työtulo tästä toiminnasta on riittävän suuri (5 504,14 €/vuosi v. 2004 ind.). Vakuutus voidaan ottaa vapaaehtoisena, jos työtulo on mainittua rajamäärää pienempi, mutta käytännössä vapaaehtoisia YEL-vakuutuksia ei juuri ole otettu.

Työeläkelakien piiriin kuulumaton työskentely

Lakisääteisen työeläkevakuuttamisvelvollisuuden ulkopuolelle yleensä jää sellainen työskentely, joka ei ole ansiotyötä. Lakisääteisen työeläkevakuuttamisvelvollisuuden ulkopuolelle jää myös sellainen itsenäisenä ammatinharjoittajana tai yrittäjänä tehty työ, joka ei tule vakuutettavaksi yrittäjäeläkelakien mukaan toiminnan vähäisyyden vuoksi. Harrastustoiminta tai esimerkiksi apurahan turvin tehty opinnäytetyö tai muu vailla ansiotarkoitusta tehty tutkimustyö ei näin ollen voi kuulua työeläkelakien piiriin. Työeläkelainsäädännössä on myös erityissäännöksiä, joiden nojalla työsuhteessa tapahtuva työskentely voi poikkeuksellisesti jäädä työeläkelainsäädännön soveltamisalan ulkopuolelle (esim. urheileminen).

Työeläkelakien soveltaminen apurahansaajiin

Tehdystä sopimuksesta ja tosiasiallisista olosuhteista riippuen apurahalla työskentelevät voivat tehdä työtään joko työsuhteessa tai yrittäjinä taikka he voivat jäädä kokonaan ilman työeläketurvaa.

Apurahalla työskentelevän työsuhteessa olemiseen viittaavia piirteitä ovat mm. määrätty tutkimusohjelma ja aikataulu, raportointi johtoryhmälle/valvontaryhmälle (työn johdon ja valvonnan toteutuminen), tutkijan velvollisuus työskennellä työntteittäjän tiloissa, tutkijalle on määrätty sama työaika kuin suorituspaikan muillekin työntekijöille, tutkimustyön päätoimisuus ja työntteittäjän henkilökunnan käyttäminen apuna tutkimustyössä niin, että työntteittäjä maksaa heille palkan. Työsuhteeseen viittaa myös tutkijan muun työskentelyn rajoittaminen, sellaisen palkan/palkkion maksaminen kuukausittain, joka vastaa virkasuhteen palkkaa, päivärahan maksaminen ja kulujen korvaaminen, oikeus vuosilomaan tai vuosilomakorvauksen maksaminen, irtisanomisaika, henkilökohtainen työntekovelvollisuus (apulaisten palkkaaminen kielletty) sekä kertyneen materiaalin jääminen työntteittäjälle (tekijänoikeus).

Työsuhteen olemassa olemattomuuteen viittaa edellä mainittujen vastakohtien lisäksi apurahan saaminen säätiöltä tai muulta vastaavalta tietyn tieteellisen tutkimuksen tai opinnäytteen aikaansaamiseksi, työskenteleminen yksin sekä se, ettei ole osoitettavissa työntteittäjää, jonka lukuun työ tehdään.

Apurahalla työskentelevän työskentelyyn itsenäisenä yrittäjänä puolestaan viittaa se, että hän on ottanut suorittaakseen erilaisia projekteja ansiomielessä ja saa tästä elantonsa. Yrittäjyyteen viittaa myös tutkimustyön tekeminen ammattimaisesti ansiotyönä, toiminnan tai yhtiön olemassaolo tutkimustyötä varten, tutkimustyön tekeminen osto-

palvelusopimuksella sekä tutkimusryhmän jäsenenä oleminen silloin, kun itse palkkaa apulaisia.

Työntekosuhteen oikeudellista luonnetta määriteltäessä otetaan huomioon kaikki oikeussuhteeseen liittyvät tosiseikat ja tilannekohtaisesti arvioidaan, mitkä seikat kyseisessä työntekosuhteessa ilmentävät eri tunnusmerkkejä ja mikä merkitys niille voidaan antaa, riittävätkö ne juuri tässä työntekosuhteessa osoittamaan työsuhteen tai yrittäjätoiminnan tunnusmerkkien täyttymisen. Mikäli ne eivät riitä osoittamaan tunnusmerkkien täyttymistä ja siten työsuhteen tai yrittäjätoiminnan olemassaoloa, apurahalla työskentelevä jää ilman työeläketurvaa.

Pelkällä apurahalla muussa kuin ansiotarkoituksessa työskentelevien eläketurva jää siten pelkän kansaneläkkeen varaan, jos henkilö ei ole uransa aikana työskennellyt apurahakauden lisäksi lainkaan työsuhteessa tai yrittäjänä. Mikäli apurahalla työskentelevälle ei ole karttunut lainkaan työeläkettä, ei hänelle kerry eläkettä myöskään lastenhoito- tai opiskelujaoilta vuodesta 2005 alkaen.

Valtion myöntämiin taiteilija-apurahoihin liittyvä työeläketurva

Valtion taiteilija-apurahoihin liittyvästä eläkeoikeudesta säädetään laissa taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista (734/1969). Viisivuotista taiteilija-apurahaa saaneella on oikeus vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeeseen soveltuvin osin valtion eläkelain ja perhe-eläkkeeseen valtion perhe-eläkelain mukaisesti. Edellytyksenä on, että apurahaa myönnettäessä on määrätty, että apurahansaajalla ei saa samanaikaisesti olla palkkatuloa työnantajalta.

Vanhuuseläkkeen saamisen edellytyksenä on, että taiteenharjoittaja on saavuttanut 65 vuoden iän. Eläkeajaksi luetaan aika, jolta taiteenharjoittaja on saanut viisivuotista taiteilija-apurahaa. Eläke määrätään taiteilija-apurahasta sellaisena kuin apuraha on eläkkeen alkamisen ajankohtana ja eläkkeen määrä on 11/60 prosenttia jokaiselta eläkeajaksi luettavalta täydeltä kuukaudelta eli vuositasolla 2,2 prosenttia. Valtion taiteilija-apuraha on suuruudeltaan yhtä suuri kuin peruspalkka palkkausluokassa A 9 (14 427,56 €/v. v. 2004), joka on samalla eläkkeen perusteena oleva palkka. Toisin kuin valtion eläketurvaa kartuttavasta palveluksesta yleensä, apurahajaksoista ei peritä työntekijäin eläkevakuutusmaksua, vaikka viisivuotiset apurahat kartuttavatkin eläketurvaa.

Ennen vuotta 1995 eläkeoikeus liittyi pitkäaikaisiin taiteilija-apurahoihin (ns. 15-vuotiset apurahat). Tällöin eläkeajaksi voitiin lukea pitkäaikaisen apuraha-ajan lisäksi myös ajat, joilta taiteenharjoittaja oli saanut myös kolmevuotista tai viisivuotista apurahaa. Vuoden 1996 alusta voimaantulleen lainmuutoksen (143/1995) jälkeen eläkeoikeus on liittynyt vain viisivuotiseen taiteilija-apurahaan, kuitenkin niiden apurahansaajien, joiden 15-vuotinen apurahakausi oli alkanut ennen muutoksen voimaantuloa, eläkeoikeus säilyi muutoksen jälkeenkin.

5.2 Työttömyysturva

Työttömyysturvan työvoimapolitiittiset edellytykset

Suomessa asuvalle työttömälle työnhakijalle voidaan työttömyysaikaisen toimeentulon turvaamiseksi maksaa työmarkkinatukea taikka työttömyyspäivärahaa (peruspäivära-

haa/ansiopäivärahaa). Työttömyysetuuden maksaminen edellyttää esteetöntä työvoimapoliittista lausuntoa.

Esteetön työvoimapoliittinen lausunto edellyttää, että henkilö on työtön ja ilmoittautunut työttömäksi työnhakijaksi työvoimatoimistoon, on työmarkkinoiden käytettävissä, hakee kokoaikatyötä eikä hänelle ole tarjolla työtä eikä hänelle voida osoittaa koulutusta. Lomautusta ja eräitä siihen rinnastettavia tilanteita lukuun ottamatta voimassa oleva kokoaikainen työsuhde on työvoimapoliittinen este työttömyysetuuksien maksamiselle. Näin ollen esimerkiksi virka-, opinto- ja perhevapaiden ajalta ei voida maksaa työttömyysetuuksia.

Päätoiminen työllistyminen yritystoiminnassa tai omassa työssä estää työttömyysetuuksien maksamisen. Kysymys siitä, työllistyykö henkilö omassa työssään päätoimisesti, ratkaistaan aina kokonaisharkinnalla. Harkinnassa huomioidaan muun muassa henkilön työhistoria.

Työmarkkinatuki

Työmarkkinatukea voidaan maksaa henkilölle, joka ei ole täyttänyt työttömyysturvallaissa säädettyä työssäoloehtoaa tai joka on jo saanut enimmäismäärän työttömyysturvalla mukaista työttömyyspäivärahaa. Työmarkkinatuki on tarveharkintainen, ja siihen voivat vaikuttaa hakijan omien tulojen lisäksi myös avio- tai avopuolison tulot.

Työttömyyspäiväraha

Työttömyyspäivärahaan on oikeus vakiintuneesti työmarkkinoilla olleella työttömällä työnhakijalla, jonka toimeentulon on katsottava perustuvan toiselle tehtävästä työstä saatavaan palkkatuloon taikka vakiintuneeseen yritystoimintaan. Vakiintuneesti työmarkkinoilla oleminen tarkoittaa työssäoloehdon täyttymistä eli palkansaajan osalta työaika ja palkkaa koskevat vähimmäisehdot täyttävässä työssä työllistymistä ja yrittäjän osalta laajuudeltaan olennaisen yrittäjätoiminnan harjoittamista. Työttömyyspäiväraha maksetaan työttömyyskassassa vakuutetulle ansiopäivärahana ja muille peruspäivärahana.

Palkansaajan työssäoloehto täyttyy, kun henkilö 16 vuotta täytettyään on ollut työttömäksi jäämistä edeltäneiden 28 kuukauden aikana 43 kalenteriviikkoa vakuutusenalaisessa työssä (alkuehto). Päivärahaa aiemmin saaneen työssäoloehto täyttyy, kun hän on 24 lähinnä edellisen kuukauden aikana ollut 34 kalenteriviikkoa vakuutusenalaisessa työssä (nollaus- taikka paluuehto henkilöillä, jotka ovat saaneet työttömyyspäivärahaa 1.1.1997 jälkeen). Kerryttävälle työlle on asetettu sekä työaika että palkkaa koskevia vaatimuksia. Yrittäjän työssäoloehto täyttyy hänen työskenneltyään yrittäjänä työttömäksi jäämistä edeltäneiden 48 kuukauden aikana yhteensä 24 kuukautta siten, että yritystoiminta on ollut laajuudeltaan olennaista. Olennaisuus on kytketty YEL ja MYEL -vakuutusten työtulon ja TEL -vakuutuksen työansion määrään.

Yrittäjien työttömyysturva-oikeutta koskevat säädökset on rakennettu siten, että yrittäjän työssäoloehdon voi täyttää ja yrittäjien päivärahaan oikeutetuksi voi tulla yritystoimintaa harjoittava henkilö. Taiteilijoilla on mahdollisuus vakuuttaa itsensä vapaaehtoisesti YEL -järjestelmässä ja toimintaa on mahdollista harjoittaa yrittäjänä. Jos taiteilija on

yrittäjä, hänellä on mahdollisuus myös liittyä yrittäjien työttömyyskassaan ja näin hänelle voi syntyä oikeus yrittäjien ansiopäivärahaan.

Sekä palkansaajan että yrittäjän työssäoloehto voi kertyä vain jaksoista, joina henkilö on tosiasiallisesti työskennellyt vaadittavan määrän palkansaajana taikka ollut vakuutettu vaadittavalla tavalla yrittäjänä ja joina ansiot täyttävät laissa säädetyn määrän. Näin ollen niin sanotun lepäävän työsuhteen aika (esimerkiksi virkavapaa taikka opintovapaa) ei voi kerryttää työssäoloehtoa.

Rahoitus

Työttömyysturva rahoitetaan verovaroin, työnantajien ja palkansaajien pakollisilla maksuilla sekä vapaaehtoisilla työttömyyskassamaksuilla.

Työnantaja, joka tapaturmavakuutuslain (608/1948) mukaan on velvollinen vakuuttamaan työntekijänsä, on velvollinen maksamaan työnantajan työttömyysvakuutusmaksun. Työ- tai virkasuhteessa tai muussa palvelusuhteessa olevat henkilöt, joita koskee työnantajan järjestämä pakollinen tai valtion virkamiesten tapaturmakorvauksesta annetun lain (449/1990) nojalla määräytyvä tapaturmavakuutuslaissa tarkoitettu tapaturmasuoja, ovat velvolliset suorittamaan palkansaajan työttömyysvakuutusmaksun. Yrittäjät eivät maksa työttömyysvakuutusmaksuja.

Työttömyysturvan peruspäiväraha ja siihen liittyvä lapsikorotus rahoitetaan valtion varoista ja palkansaajan työttömyysvakuutusmaksun tuotoilla. Perusturvan rahoitukseen käytetään palkansaajamaksujen tuotosta työttömyyskassoihin kuulumattomien palkansaajien osuus maksutuotosta.

Ansiosidonnaisessa työttömyysturvassa palkansaajien ja yrittäjien päivärahojen rahoitus on erilainen. Palkansaajien ansiopäivärahoista valtio kustantaa peruspäivärahaa vastaavan osuuden. Työttömyyskassojen jäsenmaksuilla rahoitetaan ansioon suhteutetusta päivärahasta 5,5 prosenttia. Loppuosa rahoitetaan palkansaajien ja työnantajien työttömyysvakuutusmaksuilla. (Valtio ei kuitenkaan osallistu lomautusajalta ja lisäpäiviltä maksettujen päivärahojen rahoitukseen; niistä pakollisilla vakuutusmaksuilla rahoitettu osuus on 94,5 %).

Yrittäjien ansiopäivärahojen rahoitukseen valtio osallistuu peruspäivärahaa ja lapsikorotusta vastaavalla osuudella. Yrittäjien ansiopäivärahoihin ei suoriteta pakollisilla työttömyysvakuutusmaksuilla rahoitettua osuutta. Yrittäjät itse vastaavat ansio-osien rahoituksesta siten, että loppuosa katetaan kassaan liittyneiden yrittäjien jäsenmaksuilla.

5.2.1 Työttömyysturva apurahansaajien näkökulmasta

Apurahalla työskentelevä henkilö voi työllistyä päätoimisesti omassa työssään, jolloin hänellä ei ole oikeutta työttömyysetuuksiin. Arvioinnissa tulee huomioida monia muitakin seikkoja kuin pelkkä apurahan olemassaolo, kuten esimerkiksi apurahan tarkoitus, työn tekotapa ja -paikka sekä työn sitovuus. Päätoiminen työllistyminen päättyy vasta, kun toiminta on tosiasiallisesti lopetettu taikka keskeytetty siten, että todisteellinen keskeytyminen on kestänyt neljän kuukauden ajan, taikka kun henkilö on kolmannen palveluksessa työllistymällä osoittanut toiminnan sivutoimiseksi. Kyse on kokonaisarvi-

oinnista. Pelkkä apurahakauden päätyminen ei ole näyttö päätoimisen työllistymisen loppumisesta. Sivutoiminen työllistyminen ei estä työttömyysetuuksien maksamista.

Koska apurahoista ei makseta sosiaalivakuutusmaksuja eikä apurahalla tehtyä työtä yleensä tehdä työ- tai virkasuhteessa, apuraha-aikaa ei voida ottaa huomioon palkansaajan työssäoloehdossa. Tästä seuraa myös se, ettei apurahaa voida ottaa huomioon työttömyyspäivärahan perusteena olevaa palkkaa määrättäessä.

Apurahalla työskentely voi olla niin sanottu hyväksyttävä syy olla pois työmarkkinoilta. Hyväksyttävä syy pidentää työssäoloehdon tarkastelujaksoa Hyväksyttävästä syystä on kyse silloin, jos toiminta on ollut niin laajaa ja sitovaa, ettei henkilö olisi ollut sen aikana oikeutettu työttömyysetuuksiin. Jos työttömäksi jäänyt apurahatutkija on ennen apurahakauttaan ollut työ- tai virkasuhteessa, pidentää apurahakausi työssäoloehdon tarkastelujaksoa tällöin enintään seitsemällä vuodella (TTL 5:3§). Jos apurahansaajan työssäoloehto on täyttynyt ennen apurahakauden alkamista ja työssäoloehtoon hyväksyttävä työllistyminen mahtuu yhdeksän vuoden tarkastelujaksolle, henkilön oikeus päivärahaan jatkuu taikka alkaa alusta.

Jos apurahansaaja ei ole täyttänyt lainkaan työssäoloehtoita taikka jos työskentely ei mahdu edellä kuvatulle yhdeksän vuoden tarkastelujaksolle, hänelle voidaan muiden edellytysten täytyessä myöntää työmarkkinatukea. Apuraha otetaan kuitenkin huomioon työmarkkinatuen tarveharkinnassa tukea vähentävänä tulona.

Urheilijoiden työttömyysturva

Työttömyysturvalain täytäntöönpanosta annetun valtioneuvoston asetuksen (1330/2002) 7 §:n mukaan peruspäivärahan myöntämisen edellytyksenä olevaan työssäoloehtoon voidaan lukea jokainen kalenteriviikko sellaisessa urheilutoiminnassa, jossa henkilön urheilemisesta saama verotettava tulo kuukauden tarkastelujakson aikana on ollut vähintään peruspäivärahan 40-kertainen määrä. Työssäoloehdon kertyminen urheilutoiminnasta tuli mahdolliseksi asetusmuutoksella, joka tuli voimaan 1. päivänä toukokuuta 1995 (vanha työttömyysturvalain täytäntöönpanosta annettu asetus 742/1984).

Asetuksen esittelymuistiossa todettiin, että ammattiurheilemisen kohdalla työssäoloehdon perusteena olevan työajan käyttäminen kriteerinä ei voi ammatin erityispiirteiden vuoksi tulla kysymykseen. Vastaavasti kuin yrittäjien työttömyysturvajärjestelmässä lähdettiinkin siitä, että työajan sijasta toiminnan olennaisuus kytkettiin työtuloon. Tulona otetaan huomioon veronalainen työtulo.

5.3 Työtapaturmavakuutus

Tapaturmavakuutuslain (608/1948) mukaiseen lakisääteiseen tapaturmavakuutukseen kuuluvat työnantajaan työsuhteessa olevat työntekijät ja sen perusteella suoritetaan korvauksia työtapaturman ja ammattitaudin johdosta. Tapaturmavakuutuslain mukaisia korvauksia ovat muun muassa sairaanhoitokulut, päiväraha, tapaturmaeläke, haittaraha ja kuntoutuskorvaukset sekä perhe-eläke.

Lakisääteinen tapaturmavakuutus on ensisijainen korvausjärjestelmä muuhun sosiaaliturvaan nähden. Muut korvausjärjestelmät maksavat etuuksia työtapaturmassa vahin-

goittuneelle vain, jos ne ovat suurempia kuin tapaturmavakuutuslain mukaiset korvaukset.

Yrittäjät eivät kuulu pakolliseen lakisääteiseen tapaturmavakuutukseen. Heidän on kuitenkin mahdollista itse ottaa tapaturmavakuutuslain mukainen vapaaehtoinen tapaturmavakuutus, jonka etuudet vastaavat pakollisen työtapaturmavakuutuksen etuuksia. Vapaaehtoisella tapaturmavakuutuksella voidaan vakuuttaa muun muassa itsenäinen yrittäjä tai ammatinharjoittaja, työnantajan työssä oleva ja työnantajan kanssa samassa taloudessa elävä perheenjäsen, sekä sellainen johtavassa asemassa oleva osakeyhtiön osakas tai henkilöyhtiön yhtiömies, joka ei kuulu pakolliseen lakisääteiseen tapaturmavakuutukseen.

Opiskelun aikaista tapaturmaa koskee erillinen, vuoden 2003 alusta voimaantullut, laki. Opiskeluun liittyvissä työhön rinnastettavissa olosuhteissa syntyneen vamman tai sairauden korvaamisesta annetun lain (1318/2002) mukaan maksetaan korvausta tapaturmasta, jota ei korvata tapaturmavakuutuslain mukaan ja joka on aiheuttanut vamman tai sairauden laissa luetelluissa erityisissä koulutusta koskevien lakien mukaisessa koulutuksessa olevalle henkilölle. Lain soveltamisen kannalta opiskelijan kansalaisuudella ei ole merkitystä. Jos ulkomaalainen opiskelija suorittaa Suomessa laissa mainittua tutkintoa, hän kuuluu lain turvaan. Jos suomalainen opiskelija lähtee ulkomaille tekemään suomalaiseen tutkintoonsa kuuluvaa työharjoittelua, työssäoppimisjaksoa tai osallistuu työhön rinnastettavaan käytännön opetukseen, hän kuuluu lain soveltamisalaan ja mahdollinen tapaturma korvataan lain mukaan. Jos ulkomaalainen, kotimaassaan tutkintoa suorittava opiskelija tulee Suomeen tekemään tutkintoonsa liittyvää työharjoittelua tai muuten opiskelija-vaihtoon, hän ei kuulu Suomen opiskelutapaturmaturvaan.

Rahoitus

Lakisääteisen tapaturmavakuutuksen rahoituksesta vastaavat työnantajat. Yrittäjien vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen rahoittavat yrittäjät itse.

5.3.1 Työtapaturmavakuutus apurahansaajien näkökulmasta

Oikeus pakollisen tapaturmavakuutuksen korvauksiin lakkaa henkilön siirryttyä apurahalle, jos apurahan saaja ei ole työsuhteessa apurahan myöntäjään. Työsuhteen olemassaolosta – katso edellä kohta Työsuhde ja yrittäjätöiminta.

Apurahalla työskentelevä on mahdollista vakuuttaa työtapaturmien varalta tapaturmavakuutuslain 57 §:n mukaisella vapaaehtoisella tapaturmavakuutuksella, jonka turva vastaa pakollisen työtapaturmavakuutuksen turvaa. Vapaaehtoisen vakuutuksen voi ottaa joko apurahan saaja itse tai apurahan myöntäjä.

Apurahalla työskentelevä ei kuulu yleensä myöskään lakisääteisen tapaturmavakuutuksen liitännäisvakuutuksena hoidettavaan työntekijäin ryhmähenkivakuutukseen, sillä siihen kuulumisen edellytyksenä on työsuhteessa työskenteleminen. Ryhmähenkivakuutuksen tarjoama turva säilyy kuitenkin kolme vuotta työsuhteen päättymisestä.

Urheilijoiden tapaturmavakuutus

Ammattiuurheilijoiden tapaturmaturvasta säädetään urheilijoiden tapaturma- ja eläketurvasta annetussa erillisessä laissa (575/2000). Sen mukaan urheilijat ovat tapaturmaturvan piirissä siihen saakka kun he täyttävät 38 vuotta, jos urheilijan saama palkka vuodessa on vähintään 9 526,16 euroa. Urheilijoiden tapaturmavakuutus ei ole tapaturmavakuutuslain mukainen tapaturmavakuutus.

5.4 Sairausvakuutuslain mukaiset päivärahat

Sairausvakuutuslain mukaisilla päivärahoilla tarkoitetaan sairauspäivärahaa, äitiys-, isyys- ja vanhempainrahaa sekä osittaista vanhempainrahaa, erityisäitiysrahaa ja erityishoitorahaa.

Sairauspäiväraha

Lyhytaikaisen alle vuoden kestävänsä sairaudesta johtuvan työkyvyttömyyden ajalta maksetaan Suomessa asuvalle sairauspäivärahaa korvauksena sairaudesta johtuvan työkyvyttömyyden aiheuttamasta ansionmenetyksestä. Sitä maksetaan 16 – 64-vuotiaalle, joka on sairautensa vuoksi kykenemätön tekemään tavallista työtään tai siihen läheisesti verrattavaa työtä ja joka ei ole ollut työkyvyttömyyden alkamista välittömästi edeltänyttä kolmen kuukauden aikaa omasta syystäään vailla omaa tai toisen työtä.

Päivärahan määrä riippuu työtulojen määrästä. Sairausvakuutuslain mukaan työtulolla tarkoitetaan työ- tai virkasuhteesta saatua palkkatuloa ja siihen verrattavaa henkilökohtaista tuloa sekä yrittäjien eläkelain (YEL) ja maatalousyrittäjien eläkelain (MYEL) mukaista kunkin vuoden työtuloa.

Päivärahan määräytymisen perusteeksi otetaan työkyvyttömyyden alkamista edeltäneenä vuonna toimitetussa verotuksessa todetut työtulot. Verotuksessa todetulla työtulolla tarkoitetaan Suomessa toimitetussa verotuksessa todettua työtuloa. Verovapaita tuloja ei näin ollen käytetä työtulojen perusteena. Jos hakijan kuuden kuukauden tulot välittömästi ennen sairastumista ovat olennaisesti nousseet viimeisestä verotuksessa vahvistetusta tulosta, voidaan päivärahan suuruus laskea kuuden kuukauden tulojen perusteella. Jos henkilö, joka työskennellessään ulkomailla, ei ole ollut Suomessa vakuutettu, muuttaa Suomeen, voidaan Suomessa ansaittujen alle kuuden kuukaudenkin työtulojen perusteella arvioida, mitä on pidettävä vakuutetun kuuden kuukauden tuloina.

Vuoden 2004 alusta yrittäjien päivärahan perusteena käytettävä verotuksessa todettu työtulo määräytyy YEL/MYEL -työtulojen perusteella eräin poikkeuksin. Poikkeus koskee YEL/MYEL -vakuuttamisesta vapautettuja tai niitä, jotka eivät ole lain mukaan velvollisia ottamaan vakuutusta.

Jos työtulot jäävät alle säädetyn tuloajan (v. 2004 ind. 1 026,00 €/v.), ei päivärahaa makseta, vaikka siihen olisi oikeus muiden edellytysten perusteella. Kun vakuutetun työkyvyttömyys on tällaisissa tapauksissa pääsääntöisesti kestänyt yhtäjaksoisesti 55 päivää, hänelle maksetaan vähimmäispäivärahan suuruista päivärahaa (11,45 € / arkipäivä / vuonna 2004). Vähimmäispäivärahaa maksetaan pääsääntöisesti 55 päivän jälkeen myös sellaiselle henkilölle, joka on työkyvyttömyyden alkamista välittömästi edeltäneen kolmen kuukauden ajan ollut omasta syystäään vailla omaa tai toisen työtä.

Rahoitus

Sairausvakuutus rahoitetaan vakuutetun ja työnantajan maksuilla, jotka peritään vakuutetuilta verotuksen yhteydessä heidän kunnallisverotuksessa todetun verotettavan tulonsa perusteella ja työnantajilta tietynä prosenttiosuutena työnantajan maksamista palkoista. Lisäksi valtio osallistuu sairausvakuutuksen rahoittamiseen.

Vanhempainpäivärahat ja erityishoitoraha

Vanhempainpäivärahoja (äitiys-, isyys- ja vanhempainrahaa, osittaista vanhempainrahaa ja erityisäitiysrahaa) voi hakea henkilö, joka on asunut Suomessa 180 päivää välittömästi ennen lapsen laskettua syntymäaikaa tai ennen lapsen hoitoon ottamista.

Oikeus äitiysrahaan syntyy, kun raskaus on kestänyt vähintään 154 päivää. Äitiysraha-kausi on 105 arkipäivää, ja sen voi aloittaa 50 - 31 arkipäivää ennen laskettua aikaa. Odottava äiti, jonka työtehtävistä tai työoloista voi aiheutua vaaraa odottavan äidin tai sikiön terveydelle, voi hakea erityisäitiysrahaa.

Isällä on oikeus isyysrahaan, kun hän osallistuu lapsen hoitoon eikä ole ansiotyössä. Isällä on oikeus isyysrahaan, vaikka äidillä ei olisi oikeutta äitiysrahaan Suomessa asu-misedellytyksen puuttumisen vuoksi. Myös alle 7-vuotiaan lapsen ottovanhemmalla on oikeus isyysrahaan. Isyysrahakausi on 1-18 arkipäivää.

Oikeus vanhempainrahaan alkaa äitiysrahakauden päättyessä. Yhden lapsen syntymän perusteella maksetaan vanhempainrahaa 158 arkipäivältä. Jos lapsia on syntynyt samanaikaisesti useampia, vanhempainrahan suoritusaikaa pidennetään 60 arkipäivää lasta kohti toisesta lapsesta alkaen. Ottovanhempi, joka on ottanut alle 7-vuotiaan lapsen ot-tolapsekseen, on myös oikeutettu vanhempainrahaan, jos hän osallistuu lapsen hoitoon eikä ole ansiotyössä. Ottovanhemmalle vanhempainrahaa maksetaan kunnes lapsen syn-tymästä on kulunut 234 arkipäivää. Jos lapsi otetaan hoitoon myöhemmin kuin 54 arki-päivän kuluttua lapsen syntymästä, vanhempainrahaa voidaan maksaa 180 arkipäivältä. Perheen sisäisessä adoptiossa oikeutta vanhempainrahaan ei ole, jos adoptoitu lapsi on yli 1-vuotias. Oikeus osittaiseen vanhempainrahaan on vanhemmilla, mukaan lukien ottovanhemmat, jotka molemmat vanhemmat tekevät osa-aikatyötä ja jakavat näin lap-sen hoitovastuun.

Erityishoitorahaan on oikeutettu vakuutettu, joka on estynyt tekemään työtään alle 16-vuotiaaan sairaan tai vaikeasti sairaan lapsensa sairaanhoitoon tai kuntoutukseen osallis-tumisen vuoksi. Erityishoitorahaa maksetaan lasta kohden yhteensä enintään 60 arkipäi-vää kalenterivuodessa sairaala- ja sairaalan poliklinikkahoidon sekä sopeutumisvalmen-nus- ja kuntoutuskurssien sekä muun niihin rinnastettavan kuntoutustoiminnan ajalta. Lisäksi erityishoitorahaa voidaan maksaa enintään 60 arkipäivältä kotihoidon ajalta. Erityisestä hoidollisesta syystä erityishoitorahaa voidaan maksaa mainittuja 60 arkipäi-vän enimmäisaikoja pidemmältä ajalta.

Vanhempainpäivärahat ja erityishoitoraha määräytyvät samalla tavalla, kuin edellä ker-rottu sairauspäiväraha. Jos äiti on äitiys- tai vanhempainrahakaudellaan ansiotyössä tai kodin ulkopuolella muussa työssä taikka opiskelee päätoimisesti, hänelle maksetaan äitiys- ja vanhempainraha tältä ajalta vähimmäismääräisenä. Päivärahojen vähimmäis-määrä on 11,45 €/arkipäivä (vuonna 2004).

Rahoitus

Vanhempainpäivärahat ja erityishoitoraha rahoitetaan työnantajan ja työntekijän sairausvakuutusmaksuilla sekä valtion varoin kuten sairausvakuutuskin.

5.4.1 Sairausvakuutuslain mukaiset päivärahat apurahansaajien näkökulmasta

Sairauspäiväraha

Apurahalla työskentelevän ollessa oikeutettu sairausvakuutuslain mukaisiin päivärahoihin, hänen päivärahansa perusteena olevaa työtuloa laskettaessa ei varovapaita apurahoja tai muitakaan verovapaita tuloja oteta huomioon. Apurahalla työskentelevällä voi toki olla muita veronalaisiksi tuloiksi katsottuja työtuloja, jotka huomioidaan päivärahan suuruutta määriteltäessä.

Vanhempainpäivärahat ja erityishoitoraha

Vanhempainpäivärahojen ja erityishoitorahan päivärahan määrä määritellään sairausvakuutuslain mukaisesti kuten sairauspäivärahakin. Vanhempainpäivärahat ja erityishoitoraha ovat kuitenkin aina vähintään 11,45 euroa päivässä (vuonna 2004), johon myös apurahansaaja on aina oikeutettu.

6 Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin kuuluminen

Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin kuuluminen määräytyy lähtökohtaisesti sen mukaan, missä maassa henkilö tekee työtä ja Euroopan unionin ulkopuolisten maiden osalta, onko Suomella sosiaaliturvasopimusta kyseisen maan kanssa. Suomen lainsäädännön piiriin kuulumiseen vaikuttaa myös se, sovelletaanko mahdollista sosiaaliturvasopimusta kyseiseen henkilöön vai sovelletaanko häneen yksinomaan Suomen kansallista lainsäädäntöä.

Euroopan unionin alueella maasta toiseen liikkuvien työntekijöiden sosiaaliturvaa koordinoidaan neuvoston asetuksella (ETY) N:o 1408/71 (EY-asetus). EY-asetuksen sosiaaliturvasäännökset koskevat EU:n jäsenmaita, ETA-maita sekä 1.6.2002 alkaen Sveitsiä. Suomella on lisäksi sosiaaliturvasopimuksia joidenkin EU/ETA-maiden ja EU:n ulkopuolisten maiden kanssa. Sopimusten henkilöpiiri ja soveltamisala vaihtelevat sopimuksesta riippuen.

EY-asetuksen säännöksiä sovelletaan:

- palkattuihin työntekijöihin, virkamiehiin ja itsenäisiin ammatinharjoittajiin, jotka on vakuutettu tai ovat olleet vakuutettuja jonkin EU/ETA-maan lainsäädännön mukaisesti,
- opiskelijoihin,
- eläkkeensaajiin
- edellä mainittujen henkilöiden perheenjäseniin ja heidän kuoltuaan heidän leskeensä ja lapsiinsa kansalaisuudesta riippumatta.

EY-asetusta sovelletaan myös kolmansien maiden kansalaisiin, joilla on laillinen asuinpaikka jossakin jäsenvaltiossa (neuvoston asetus (EY) N:o 859/2003). Tämä ei kuitenkaan koske Tanskaa, ETA-maita eikä Sveitsiä.

EY-asetuksella ja sosiaaliturvasopimuksilla määrätään myös sosiaaliturvan alat, jotka kuuluvat asetuksen tai sosiaaliturvasopimusten piiriin. EY-asetus kattaa Suomen osalta sekä työperusteisen (työeläke- ja tapaturmavakuutus) että asumisperusteisen (mm. kansaneläke, sairausvakuutus ja lapsilisät) sosiaaliturvan. Sosiaaliturvasopimuksissa soveltamisala vaihtelee. Kanadan sopimus kattaa esimerkiksi vain eläketurvan. Siltä osin kun sopimus ei koske jotakin etuutta tai henkilöryhmää, oikeudet määräytyvät kansallisen lainsäädännön perusteella.

Pääperiaate on, että EU- ja ETA-maissa sekä sopimusmaissa työskenteleviin henkilöihin sovelletaan työskentelymaan lainsäädäntöä. Poikkeuksena tästä säännöstä ovat lähetetyt työntekijät sekä eräät erityisryhmät kuten virkamiehet, yrittäjät, matkustava henkilökunta ym., joihin sovelletaan tietyn edellytyksin ulkomaan työskentelyn ajan lähtömaan lainsäädäntöä. Opiskelijoiden osalta EY-asetuksessa ei ole lainvalintasäännöksiä.

Lähetettynä työntekijänä pidetään henkilöä, joka lähetetään työskentelemään toiseen jäsenmaahan tai sopimusmaahan tilapäisesti. Lähettämisaajat vaihtelevat. Suomesta lähetetyltä työntekijältä edellytetään lisäksi, että hän on kuulunut Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin ennen ulkomaille lähtöään ja että hänen työsuhteensa säilyy koko ulkomaan työskentelyn ajan Suomessa toimivaan työnantajaan (EU/ETA-maat) tai työnantajaan, jonka kotipaikka on Suomessa (muut sopimusmaat). USA:n, Kanadan, Quebecin ja Israelin sopimuksissa hyväksytään myös se, että henkilö lähetetään yrityksen tytär-, sisar- tai emoyritykseen. Toimivaltaiset viranomaiset tai niiden nimeämät toimielimet voivat keskenään sopia poikkeuksista edellä mainittuihin sääntöihin.

Virkamiehet ja sellaisina pidettävät henkilöt kuuluvat EY-asetuksen mukaan ilman aikarajoitusta työnantajansa kotivaltion sosiaaliturvan piiriin toisessa EU/ETA-maassa tai Sveitsissä työskennellessään. Suomen kansallisten säännösten mukaan määräytyy se, kuka on virkamies tai ”sellaisena pidettävä”. Eläketurvakeskuksen ohjeiden mukaan virkamiehenä pidetään henkilöä, joka on virka- tai työsuhteessa sellaiseen yhteisöön, jonka toiminta rahoitetaan julkisista varoista. Virkamiehinä pidetään myös valtion liikelaitosten palveluksessa olevia henkilöitä sekä Suomen Akatemian ja yliopistojen palveluksessa olevia tutkijoita. Virkamiehenä pidetään myös sellaista mainittujen laitosten palveluksessa olevaa tutkijaa, joka on virkavapaalla, mutta joka saa virkavapautensa aikana ainakin osapalkkaa, jos hän toisessa EU/ETA-maassa työskennellessään ei ole työ- tai virkasuhteessa.

Mikäli EY-asetus tai kahdenvälinen sosiaaliturvasopimus ei koske jotakin etuutta tai henkilöryhmää, henkilön oikeudet määräytyvät kansallisen lainsäädännön perusteella. Kansallisen lainsäädännön perusteella määräytyy näin ollen esim. henkilön kuuluminen Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin silloin, kun henkilö lähtee maahan, jonka kanssa Suomella ei ole sosiaaliturvasopimusta. Sen lisäksi, että henkilö saattaa kansallisen lainsäädännön perusteella tulla vakuutetuksi Suomessa, hänet voidaan joutua vakuuttamaan myös työskentelymaassa, mikäli työskentelymaan lainsäädäntö tätä edellyttää.

Kun työskentely tapahtuu maassa, jonka kanssa Suomella ei ole sosiaaliturvasopimusta, Suomen työeläkelakeja sovelletaan sellaiseen työntekijään, joka työkomennuksen alkaessa on kuulunut Suomen sosiaalivakuutuksen piiriin ja jonka suomalainen työnantaja on Suomesta lähettänyt ulkomaille työhön. Työntekijä säilyy Suomen työeläketurvan piirissä niin kauan kun työoikeudellinen työnantaja on Suomessa. Työnantaja voi kuitenkin hakea vapautusta vakuuttamisvelvollisuudestaan, kun työkomennus on jatkunut kaksi vuotta. Suomalainen työnantaja voi tietyin edellytyksin järjestää myös vapaaehtoisesti työeläkelakien mukaisen eläketurvan sellaiselle ulkomaille lähetetylle tai paikalta palkatulle työntekijälle, jota pakollinen vakuutus ei koske.

Suomen tapaturmavakuutuslakia sovelletaan ulkomailla tehtävään työhön kuten työeläkelakeja.

Kansallista lainsäädäntöä sovellettaessa Kansaneläkelaitoksen toimeenpaneman asumisperusteisen sosiaaliturvan piiriin kuuluminen määräytyy asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta annetun lain (soveltamisalain, laki 1573/1993) perusteella. Lakia sovelletaan, kun on kysymys lapsilisästä, äitiysavustuksesta, äitiys-, isyys- ja vanhempainrahasta, erityisäitiysrahasta, sairauspäivärahasta, erityishoitorahasta, lapsen hoitotuesta, sairaanhoitokorvauksista, kuntoutusrahasta, Kansaneläkelaitoksen järjestämästä kuntoutuksesta, työttömyyspäivärahasta, vammaistuesta, kansaneläkkeestä, perhe-eläkkeestä, eläkkeensaajien asumistuesta, työmarkkinatuesta, koulutuspäivärahasta ja aikuiskoulutustuesta.

Suomessa asuva henkilö pysyy pääsääntöisesti edellä mainittujen asumisperusteisten etuuskien piirissä, jos ulkomailla oleskelun voidaan arvioida kestävän enintään yhden vuoden. Jos henkilö jatkuvasti oleskelee osan vuodesta ulkomailla, häneen ei enää sovelleta Suomen sosiaaliturvalainsäädäntöä sen jälkeen, kun ulkomailla oleskelu on kestänyt kolmen viimeksi kuluneen vuoden aikana yli puolet ajasta, ellei hänellä kuitenkin ole kiinteitä siteitä Suomeen.

Jos oleskelu tulee kestämaan yli vuoden, voivat eräisiin ryhmiin kuuluvat henkilöt hakea asumisperusteiseen sosiaaliturvaan kuulumista ulkomailla oleskelunsa ajalta, jos heillä on kiinteät siteet Suomeen. Näitä soveltamisalalaisia mainittuja henkilöryhmiä ovat lähetetyt työntekijät, suomalaisen työnantajan ulkomailla palvelukseensa ottamat työntekijät, lähetystyö- ja kehitysyhteistyöhön lähetetyt, päätoimiset opiskelijat ja tieteelliset tutkijat sekä kansainvälisen järjestön palveluksessa määräaikaaisesti työskentelevät sekä näiden henkilöiden mukana olevat perheenjäsenet.

Yrittäjät eivät kuulu niihin soveltamisalain tarkoittamiin henkilöryhmiin, jotka voisivat hakea vakuuttamispäätöstä yli vuoden ulkomailla oleskelua varten. Yrittäjien vakuuttaminen ratkeaa siis sen mukaan, onko kyse tilapäisestä vai vakinaisesta ulkomailla oleskelusta.

Kela antaa päätöksen sosiaaliturvan piiriin kuulumisesta enintään viideksi vuodeksi kerrallaan. Jos työskentely jatkuu pidempään, tulee sosiaaliturvan piiriin kuulumista hakea uudelleen. Tällöin päätös sosiaaliturvan piiriin kuulumisesta voidaan antaa vain, jos työntekijällä on edelleen kiinteät siteet Suomeen. Lisäksi edellytetään, ettei työskentelytai opiskelumaasta voi saada kohtuullista sosiaaliturvaa, tai että sosiaaliturvan piiriin kuulumiselle on muu painava syy. Kohtuullista sosiaaliturvaa arvioitaessa edellytetään,

että asemamaassa on lakisääteinen sosiaaliturvajärjestelmä, joka kattaa keskeiset sosiaaliturvan alat ja joka ei sisällä ulkomaan kansalaisia koskevia rajoituksia.

Alle vuodeksi ulkomaille lähtevät perheenjäsenet kuuluvat yleensä Suomen asumisperusteiseen sosiaaliturvaan ilman hakemusta. Myös esim. lähetetyn työntekijän mukana ulkomaille yli vuodeksi lähtevä ja samassa taloudessa asuva perheenjäsen voi hakemuksesta kuulua asumisperusteisen sosiaaliturvaan, jos perheenjäsen kuului sosiaaliturvan piiriin ennen ulkomaille lähtöä. Hän ei kuitenkaan kuulu asumisperusteiseen sosiaaliturvaan, jos hän oman työskentelynsä perusteella kuuluu asemamaan sosiaaliturvaan tai jos hänellä on muuten kiinteämmät siteet vieraaseen valtioon kuin Suomeen. Perheenjäsenenä pidetään soveltamisalalaissa avio- tai avopuolisoa, rekisteröidyn parisuhteen puolisoa, alle 18-vuotiasta lasta tai alle 25-vuotiasta lasta, joka opiskelee tai on ammatillisessa koulutuksessa.

Muistiossa ei ole otettu huomioon työryhmän työskentelyn päättyessä vireillä olevaa hallituksen esitystä eduskunnalle asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta annetun lain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 76/2004).

6.1 Apurahansaajan työskentely ulkomailta

6.1.1 Työeläketurva

Mikäli apurahalla työskentelevä henkilö ei tee työtään työsuhteessa, virkasuhteessa eikä yrittäjänä, häneen ei sovelleta EY-asetuksessa, kahdenvälisissä sosiaaliturvasopimuksissa eikä kansallisessa työeläkelainsäädännössä olevia työnteon vakuuttamista koskevia säännöksiä. Näin ollen hän ei voi kuulua Suomen työeläkelainsäädännön piiriin ulkomailta työskennellessään.

Mitä edellä on kerrottu työeläkevakuutuksesta, koskee lainvalintasääntöjen osalta myös työtapaturmavakuutusta.

6.1.2 Asumisperusteinen sosiaaliturva

Mikäli apurahalla työskentelevään henkilöön ei sovelleta EY-asetusta tai sosiaaliturvasopimusta tai asetus ja sosiaaliturvasopimukset eivät koske jotakin etuutta, määräytyy apurahalla työskentelevän oikeus sosiaaliturvaan kansallisen lainsäädännön mukaan. Kansallista lainsäädäntöä sovellettaessa oikeus Suomen asumisperusteiseen sosiaaliturvaan määräytyy edellä selostetun soveltamisalalain tai kotikuntalain mukaan.

Kun apurahalla työskentelevä henkilö muuttaa Suomesta ulkomaille työskentelemään, joko EU/ETA-maahan tai sellaiseen maahan, jonka kanssa Suomella on kahdenvälinen sosiaaliturvasopimus taikka muuhun maahan, ratkaisevaa on ulkomailta oleskelun kesto. Ulkomaille vakinaisesti asumaan muuttava henkilö ei kuulu Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin. Suomessa asuva ja tilapäisesti ulkomailta oleskeleva henkilö kuuluu Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin, jos ulkomailta oleskelun voidaan arvioida kestävän enintään yhden vuoden ajan eikä ulkomailta oleskelu ylitä puolta ajasta viimeisen kolmen vuoden aikana. Jos jo ulkomaille muutettaessa on tiedossa, että oleskelu ulkomailta kestää yli vuoden, oikeus Suomen sosiaaliturvaan päättyy maasta muuttaessa.

Vuoden säännöstä voidaan poiketa mm. päätoimisten opiskelijoiden ja tieteellisten tutkijoiden kohdalla, jos heillä on kiinteät siteet Suomeen. Kela antaa päätöksen sosiaaliturvan piiriin kuulumisesta enintään viideksi vuodeksi kerrallaan. Jos työskentely jatkuu pidempään, päätös sosiaaliturvan piiriin kuulumisesta voidaan antaa vain, jos henkilöllä on edelleen kiinteät siteet Suomeen ja hänen työskentely- tai opiskelumaastaan ei voi saada kohtuullista sosiaaliturvaa tai Suomen sosiaaliturvan piiriin kuulumiselle on jokin muu painava syy.

Suomessa aikaisemmin asunut ulkomailla apurahalla työskennellyt henkilö otetaan takaisin Suomen sosiaaliturvan piiriin, jos hän ilmoittaa palaavansa Suomeen vakinaisesti asumaan.

6.2 Ulkomaalaisen apurahansaajan työskentely Suomessa

Jos henkilö työskentelee Suomessa työ- tai virkasuhteessa taikka yrittäjänä, määrittää työskentely EY-asetuksessa ja sosiaaliturvasopimuksissa sovellettavan lainsäädännön. Mikäli Suomella ei ole sosiaaliturvasopimusta sen maan kanssa, josta henkilö tulee Suomeen tai henkilöön ei sovelleta EY-asetusta, taikka sosiaaliturvasopimus ei koske jotakin etuutta, määräytyy henkilön oikeus sosiaaliturvaan kansallisen lainsäädännön mukaan.

Koska apurahalla työskentelevä henkilö ei useinkaan työskentele työ- tai virkasuhteessa taikka yrittäjänä, ratkaistaan hänen kuulumisensa Suomen asumisperusteisen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin soveltamisalalain tai kotikuntalain mukaan. Näiden lakien mukaan Suomen sosiaaliturvalainsäädäntöä sovelletaan henkilöön, jonka tarkoituksena on asua Suomessa vakinaisesti ja jolla on lisäksi yhden vuoden oleskeluun oikeuttava oleskelulupa Suomeen, milloin sellainen tarvitaan.

7 Apurahansaajien sosiaaliturvan ongelmakohdat

Eläketurva

Eläketurvan osalta apurahansaajille ongelmallista on se, että heille ei yleensä katu työeläkettä apurahakauden aikana. Tämä johtuu siitä, että apurahalla tehty työ ei useinkaan täytä lakisääteisen työeläkevakuutuksen piiriin kuulumisen ehtona olevaa ansiotyön vaatimusta. Työntekosuhteen oikeudellista luonnetta määriteltäessä työsuhteen ja yrittäjätöiminnan tunnusmerkit jäävät näin ollen täyttymättä. Mikäli henkilö ei ole uransa aikana työskennellyt apurahakauden lisäksi lainkaan työsuhteessa tai yrittäjänä, ei hänelle pelkällä apurahalla muussa kuin ansiotarkoituksessa työskentelystä katu työeläkettä. Tällaisen henkilön eläketurva jää pelkän kansaneläkkeen varaan. Hänelle ei tällöin kerry eläkettä myöskään lastenhoito- tai opiskeluaajoilta vuodesta 2005 alkaen.

Valtion myöntämien taiteilija-apurahojen osalta ongelmallista on, että eläkettä karttuu tällä hetkellä vain viisivuotisista taiteilija-apurahoista.

Eläkkeensaajien asumistukea määrättäessä apurahat otetaan kohdeapurahoja lukuun ottamatta tulona huomioon. Tällä on tuen määrää pienentävä vaikutus ja se voi estää tuen saamisen jopa kokonaan.

Työttömyysturva

Työttömyysturvan osalta mahdolliset ongelmakohdat voimassa olevaa lakia sovellettaessa liittyvät työllistymisen arviointiin eli siihen, milloin henkilön katsotaan työllistyvän omassa työssään. Näistä tilanteista keskeisimpiä ovat ne kysymykset, jotka liittyvät työllistymisen päättymiseen. Työllistymisen arvioinnissa on kuitenkin otettava huomioon myös se, ettei pelkkä apurahakauden päätyminen voi osoittaa päätoimisen työllistymisen loppuneen, vaan kyse on tosiasiallisen työllistymisen loppumisesta.

Työttömyysetuuksien työvoimapolitiittiset edellytykset täyttävän henkilön kohdalla varsinaista toimeentuloturvaongelmaa ei liene. Apurahansaaja on apurahakauden päätyttyä oikeutettu vähintään työmarkkinatukeen, ja jos hän on ennen apurahakautta täyttänyt työssäoloehdon (joko alkanut enimmäis-maksuaika taikka sitten työssäoloehto, josta ei etuutta ole vielä myönnetty), hän on oikeutettu työttömyyspäivärahaan. Oikeus etuuteen ratkaistaan sen perusteella, onko olemassa hyväksyttävä syy olla poissa työmarkkinoilta taikka onko kyseessä tarkastelujaksoa pidentävä hyväksyttävä syy.

Palkansaajan työssäoloehdon täyttäminen edellyttää lähtökohtaisesti palkansaaja-asemassa olemista, toisin sanoen henkilön on kuuluttava työsopimuslain taikka merimieslain soveltamisalan piiriin, taikka kyse on oltava oppisopimussuhteesta taikka virkasuhteesta. Yrittäjän työssäoloehdon täyttäminen edellyttää puolestaan yritystoiminnan harjoittamista. Apurahalla työskentelyä ei voitane pitää kumpanakaan. Palkansaajan työssäoloehdon täyttäminen edellyttää lisäksi työn vakuutuksenalaisuutta eli sitä, että työnantaja-asemassa oleva taho on pidättänyt palkasta lakisääteiset työnantajan ja työntekijän vakuutusmaksut. Apurahaa ei voida pitää palkkana, eikä apurahan myöntäjä ole sen saajaan nähden sellaisessa suhteessa, että sitä voitaisiin pitää työnantajana, joka pidättää lakisääteisiä maksuja. Apurahasta ei myöskään tarvitse maksaa em. lakisääteisiä vakuutusmaksuja.

Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä siihen, että kyse on työttömyysturvalain tarkoittaman riskitilanteen eli työttömyyden realisoitumisesta. Kuten muillakin sellaisilla henkilöillä, joiden työttömyysetuuden perusteena ei ole vakuutuksenalaisen työn tekeminen, apurahansaajien toimeentulo turvataan tässä riskitilanteessa voimassa olevan lain mukaan työmarkkinatuella.

Tapaturmavakuutus

Apurahalla työskentelevällä henkilöllä ei ole oikeutta tapaturmavakuutuksen korvauksiin, eikä hän yleensä kuulu myöskään ryhmähenkivakuutuksen piiriin, sillä nämä edellyttävät työsuhteessa työskentelemistä. Tapaturman tai työkyvyttömyyden sattuessa apurahalla työskentelevän työkyvyttömyyseläketurva saattaa jäädä kansaneläkkeen varaan.

Sairausvakuutuslain mukaiset päivärahat

Mikäli apurahalla työskentelevä on oikeutettu sairausvakuutuslain mukaiseen sairauspäivärahaan, ei hänen päivärahasa perusteena olevaa työtuloa laskettaessa oteta lainkaan huomioon verovapaita apurahoja. Työtulo saattaa tällöin jäädä alle säädetyn tuloajan, eikä päivärahaa näin ollen makseta. Apurahalla työskentelevällä henkilöllä on

tällaisessa tilanteessa oikeus vähimmäispäivärahaan (11,45 €/arkipäivä), kun työkyvyttömyys sairauden takia on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään 55 päivää.

Myöskään vanhempainpäivärahoihin ja erityishoitorahaan oikeutetun henkilön päivärahan perusteena olevaa työtuloa laskettaessa ei verovapaita apurahoja oteta huomioon. Vanhempainpäivärahoihin ja erityishoitorahaan oikeutetulla on kuitenkin sairauspäivärahasta poiketen oikeus vähimmäispäivärahaan (11,45 €/arkipäivä) heti oikeuden synnyttyä.

Suomen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin kuuluminen

Apurahansaaja voi ulkomailla työskennellessään kuulua Suomen asumisperusteisen sosiaaliturvalainsäädännön piiriin, jos hän on Suomessa asuva, hänen oleskelunsa ulkomailla kestää enintään yhden vuoden ajan eikä ulkomailla oleskelu ylitä puolta ajasta viimeisen kolme vuoden aikana. Vuoden säännöstä voidaan kuitenkin poiketa mm. päätoimisten opiskelijoiden ja tieteellisten tutkijoiden kohdalla, jos heillä on kiinteät siteet Suomeen. Vuoden säännöstä poikkeaminen ei koske ulkomailla apurahalla toimivia taiteilijoita.

8 Työryhmän ehdotukset

Työryhmän tehtävänä on ollut tehdä ehdotus siitä, kuinka apurahansaajien sosiaaliturvaa voitaisiin parantaa. Työryhmä katsoo, että sosiaaliturvan parantamisen yhtenä edellytyksenä on, että apurahansaajien toimeentulon turvaava, käteen jäävä apurahan määrä ei saa pienentyä sosiaaliturvan kehittämisen takia. Työryhmä onkin pitänyt tätä edellytystä työnsä ja ehdotustensa lähtökohtana.

Apurahansaajien sosiaaliturvan takaamiseksi työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden, vanhuuden, lapsen syntymän sekä huoltajan menetyksen varalta, työryhmä esittää seuraavat ehdotukset.

Ehdotus tuloverolaisissa säädetyn verovapaan apurahan määrän korottamisesta

Työryhmä ehdottaa, että verohallitus ryhtyisi tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta tuloverolain 82 §:n 2 momentin mukaisen verovapaan apurahan ylärajamäärä (14 427,56 €/v. v. 2004) saataisiin korotettua 19 000 euroon/vuosi vuoden 2005 tasossa.

Korotuksella korjattaisiin nykyistä verovapaan apurahan ylärajan jälkeenjääneisyyttä suhteessa hinta- ja ansiotason kehitykseen siitä ajankohdasta, kun ylärajamäärä on ensimmäisen kerran markkamääräisenä säädetty. Korotuksella taattaisiin myös se, että apurahansaajien käteen jäävä apurahan määrä ei pienenesi sosiaaliturvavakuutusmaksujen takia.

Ehdotus apurahansaajien työeläketurvan järjestämiseksi

Työryhmä ehdottaa, että apurahansaajien työeläketurvasta säädettäisiin lailla. Eläketurvaa koskevia säännöksiä sovellettaisiin Suomessa asuvaan 18 – 68-vuotiaaseen henkilöön, joka tekee tieteellistä tutkimusta tai harjoittaa taiteellista toimintaa hänelle henkilökohtaisesti myönnetyn apurahan turvin olematta työsuhteessa tai virka- tai muussa julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa (ja jolla ei ole tästä apurahasta oikeutta taiteili-

japrofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain (734/1969) mukaiseen eläketurvaan). Soveltamisen edellytyksenä olisi lisäksi, että apurahalla työskentely jatkuu yhdenjaksoisesti vähintään kuusi kuukautta ja sitä varten myönnetyn apurahan määrä on vähintään 9 000 euroa. Jokaisen apurahan olisi erikseen täytettävä yhdenjaksoisuusajkaan ja apurahan määrään liittyvät vähimmäisedellytykset. Jos apurahapäätöksestä ilmenee, että jokin tietty osa apurahasta on tarkoitettu toiminnasta aiheutuvien kulu- jen korvaamiseen, olisi tämä rahamäärä vähennettävä myönnetystä apurahasta, kun katsotaan täyttyykö lain soveltamisen edellytyksenä oleva apurahan määrää koskeva edellytys.

Jos edellä mainitut edellytykset täyttyvät, tulisi apurahansaajan ottaa työeläkevakuutus. Eläkkeen ja vakuutusmaksun perusteena olevaksi vuotuiseksi työtuloksi vahvistettaisiin 18 000 euroa. Vakuutus voitaisiin ottaa kulumassa olevalta ja sitä välittömästi edeltäneeltä kuudelta kuukaudelta.

Eläketurvan rahoituksesta vastaisivat apurahansaaja ja valtio. Apurahansaajan mak- suosuus olisi 50 % YEL:n mukaisesta vakuutusmaksuprosentista ja valtio vastaisi lo- pusta. Apurahansaaja maksaisi oman osuutensa työeläkevakuutusyhtiölle, josta hän ottaa vakuutuksen. Apurahanmyöntäjällä ei olisi maksuvelvollisuutta työeläkevakuutusyhtiölle.

Jos apurahansaajien eläketurvasta säädettäisiin yrittäjien eläkelaisissa, apurahansaajalla ei olisi oikeutta aloittavan yrittäjän vakuutusmaksualennukseen eikä 1.1.2005 voimaantu- levaan työtulon joustoon. Apurahansaajaan voitaisiin kuitenkin soveltaa YEL:n mukai- sia ns. pakkovakuutus säännöksiä riippumatta siitä, säädettäisiinkö työeläketurvasta eril- lilaissa tai yrittäjien eläkelaisissa.

Apurahansaajien työeläketurvaa koskeva ehdotus on kaikilta osin riippumaton siitä, säädetäänkö apurahansaajien työeläketurvasta erillilaissa vai yrittäjien eläkelaisissa.

Ehdotus apurahansaajien työttömyysturvan järjestämiseksi

Työryhmä ehdottaa, että apurahakausi ei kerryttäisi palkansaajan tai yrittäjän työssä- oloehto. Ehdotus vastaa voimassa olevaa lakia ja sen soveltamiskäytäntöä. Työeläke- turvaa koskevan ehdotuksen vuoksi työttömyysturvalakia tulisi muuttaa siten, ettei työ- eläketurvasta säätäminen aiheuta muutoksia apurahakauden vaikutuksiin työttömyys- turvalain kannalta.

Ehdotuksen mukaan apurahansaajia ei rinnastettaisi työttömyysturvalaissa tarkoitettui- hin yrittäjiin. Ehdotuksen mukaan apurahansaajalla ei olisi oikeutta työttömyysetuuteen siltä ajalta, jona hän työskentelee päätoimisesti apurahan turvin. Apurahalla työskentely katsottaisiin päteväksi syyksi olla poissa työmarkkinoilta ja apurahakausi pidentäisi työssäoloehdon tarkastelujaksoa edellyttäen, että se on ollut päätoimista. Apurahaa ei otettaisi huomioon työttömyyspäivärahan perusteena olevaa palkkaa määritettäessä.

Työeläketurvaa koskevasta ehdotuksesta seuraa tarve muuttaa työttömyysturvalakia siten, että apurahansaajan erillislain tai yrittäjien eläkelain mukainen eläkevakuutus ei johda siihen, että apurahansaajaan sovellettaisiin työttömyysturvalain yrittäjiä koskevia säännöksiä.

Tässä tarkoituksessa, jos työeläketurva järjestetään yrittäjien eläkelaisissa, työttömyysturvain yrittäjää koskevaa määritelmää tulisi muuttaa, koska määritelmässä viitataan suoraan yrittäjien eläkelain mukaiseen vakuuttamisvelvollisuuteen. Jos eläketurvasta säädetään erillislaissa, tulee tarkastella vastaavan tarkennuksen tarvetta. Riippumatta siitä kummalla tavalla eläketurva järjestetään, lakiin tulisi lisätä säännös siitä, että apurahansaajalla ei ole oikeutta työttömyysetuuteen päätoimisen apurahalla työskentelyn aikana.

Edelleen eläketurvan järjestämisen tavasta riippumatta lain työvoimapolitiittisia edellytyksiä koskevaa lukua tulisi täydentää siten, että päätoiminen apurahalla työskentely katsottaisiin päteväksi syyksi olla poissa työmarkkinoilta. Työttömyyspäivärahan saamisen edellytyksiä koskevaa lukua tulisi myös täydentää siten, että apuraha-aika katsottaisiin hyväksyttäväksi syyksi olla poissa työmarkkinoilta, jolloin apuraha-aika pidentäisi työssäoloehdon tarkastelujaksoa. Ehdotetut muutokset vastaavat voimassa olevaa soveltamiskäytäntöä, vaikka apurahakautta ei ole lainkohdissa mainittu.

Ehdotetut muutokset johtavat siihen, että apurahansaajien asema ei muutu työttömyysturvaoikeuden kannalta.

Ehdotus apurahansaajien sairausvakuutuslain mukaisten päivärahojen määräytymisestä

Työryhmä ehdottaa, että apurahalla työskentelevien sairausvakuutuslain mukaiset päivärahat määräytyisivät eläketurvasta säädettävässä laissa tarkoitetun vuoden työtulon perusteella.

Jos ehdotuksesta säädettäisiin erillislaissa, se edellyttäisi sairausvakuutuslain muuttamista.

Ehdotus apurahansaajien tapaturmaturvan järjestämiseksi

Työryhmä ehdottaa, että apurahansaajille ei järjestettäisi pakollista lakisääteistä tapaturmavakuutusta. Koska apurahalla työskentelevät henkilöt eivät tee työtään työsuhteessa tai virka- tai muussa julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa, ei heillä näin ollen ole työnantajatahoa, jolla olisi tapaturmavakuutuslain pakollisen tapaturmavakuutuksen perusteena oleva työnantajan vahingonkorvausvastuu heille sattuneesta vahingosta.

Apurahansaajat voisivat kuitenkin yrittäjien tavoin halutessaan ottaa itselleen tapaturmavakuutuslain 57 §:n mukaisen vapaaehtoisen vakuutuksen, jonka turva vastaa pakollisen tapaturmavakuutuksen turvaa. Ehdotus ei aiheuta sisällöllisiä muutoksia tapaturmavakuutuslakiin. Teknisten muutoksien tarve tulee tarkistaa, kun ratkaistaan tapa, jolla eläketurva järjestetään.

Ehdotus valtion viisivuotista taiteilija-apurahaa saavien sosiaaliturvan järjestämiseksi

Työryhmä on tietoinen siitä, että valtion viisivuotista taiteilija-apurahaa saavien henkilöiden sosiaaliturvassa on puutteita mm. sairausvakuutusturvan osalta. Työryhmä ehdottaakin, että opetusministeriö, valtiovarainministeriö ja asianomaisten taiteilijajärjestöjen edustajat selvittäisivät kiireellisesti, tuleeko taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain (734/1969) mukaiseen eläketurvaan oikeutetut saattaa ko.

eläketurvan sijasta nyt ehdotetunlaisen sosiaaliturvan piiriin samanlaisin vakuutusmaksuvelvollisuuksin kuin muut apurahansaajat.

Ehdotus toimintamenomomentilta myönnettävien apurahojen lakkauttamisesta

Työryhmä ehdottaa, että asianomaiset ministeriöt ryhtyisivät tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta yliopistot ja korkeakoulut eivät voisi enää jatkossa myöntää työskentelyapurahoja toimintamenomomentilta (29.10.21).

Jatkotyön yhteydessä selvitettävät asiat

Työryhmä ehdottaa, että jatkotyön aikana selvitettäisiin, säädetäänkö apurahansaajien työeläketurvasta ensisijaisena vaihtoehtona pidettävällä erillislailla vai yrittäjien eläkelaisilla. Jatkotyön aikana selvitettäisiin myös työryhmille jaettaviin apurahiin liittyvät ongelmakohdat sekä se, tulisiko valtion kuvataiteen näyttöapurahaa tai apurahajärjestelyn mukaisia kirjastokorvauksia saaviin henkilöihin soveltaa apurahansaajien sosiaaliturvaa koskevia säännöksiä.

Työryhmä ehdottaa, että jatkotyön aikana selvitettäisiin lisäksi, voitaisiinko apurahansaajien työeläketurvaa koskevaa lakia soveltaa alle kuudeksi kuukaudeksi myönnettyihin ja alle 9 000 euron suuruisiin apurahiin. Työryhmässä on esitetty yhtenä vaihtoehtona, että apurahansaajien työeläketurvaa koskevan lain soveltamisen edellytyksenä olisi, että apurahalla työskentely jatkuu yhdenjaksoisesti vähintään yhden kuukauden ja että laskennallinen YEL:n mukainen vuotuinen työtulo on vähintään YEL:n minimityötulon suuruinen. Ehdotetut yhdenjaksoisuus aika ja vuotuinen työtulo voisivat muodostua apurahansaajalle saman kalenterivuoden aikana myönnetyn yhden tai useamman apurahan perusteella. YEL-työtulo määräytyisi tällöin maksetun apurahan mukaan.

9 Taloudelliset vaikutukset

Työryhmän ehdotuksista syntyy valtion menoja lisääviä taloudellisia vaikutuksia, mutta toisaalta eläketurvaa koskevat ehdotukset vaikuttavat pitkällä aikavälillä myös menoja vähentävästi. Taloudellisten vaikutusten määrää tarkasteltaessa tulee kuitenkin huomioida se, että ehdotuksen piiriin kuuluvien apurahansaajien määrä ei ole huomattavan suuri, sekä se, että työryhmän ehdotus korkeakoulujen toimintamenomomentin käyttötarkoituksen rajaamisesta vaikuttanee apurahansaajien määrää rajoittavasti.

Valtion menojen lisäystä tarkasteltaessa tulee työryhmän näkemyksen mukaan huomioida myös se, että apurahansaajan työskentelystä koituva hyöty ei kohdennu hänelle itselleen, vaan apurahansaajien tieteellinen ja taiteellinen työskentely koituu koko yhteiskunnan hyväksi.

Valtion menoja lisäävät työryhmän ehdotus eläkevakuutusmaksujen jakamisesta apurahansaajan ja valtion välillä. Samoin menoja lisää ehdotus siitä, että vakuutustuloa voitaisiin käyttää perusteena sairausvakuutuslain mukaisten etuuksien määrittelyssä. Pitkällä aikavälillä työeläkemeno kasvaa, mikäli eläketurva järjestetään yrittäjien eläkelain piirissä, jossa valtio osallistuu eläkemenon kattamiseen osalta, jota vakuutusmaksut eivät kata. Eläkemenoa kuitenkin vähentää osaltaan se, että kansaneläkemeno pienenee työeläkemenon kasvaessa.

Työryhmän ehdotus verovapaan apurahan tuloajan nostamisesta johtaa siihen, että valtion verotulojen kertymä pienenee vastaavalta osalta. Työryhmän ehdotus, jonka mukaan korkeakoulujen toimintamenomomentilta ei saisi myöntää työskentelyapurahoja, nostaa korkeakoulujen henkilöstökuluja siltä osin, kuin ne palkkaavat tutkijoita työ- ja virkasuhteisiin. Kasvavat henkilöstökulut muodostuvat palkkamenoista sekä palkkaan liittyvistä sivukuluista. Korkeakoulut saavat kuitenkin myös huomattavaa tuloa väitöstitkimuksesta.

Taloudellisia vaikutuksia on tarkasteltu tarkemmin muistion liitteissä 1 ja 2.

LIITE 1

AKTUAARIRYHMÄ

25.5.2004

Markku Rynänen

APURAHALLA TYÖSKENTELEVIEN PÄIVÄRAHAMENOT

Apurahalla työskentelevien sosiaaliturvaa selvittänyt työryhmä ehdottaa muistiolounnoksessaan, että sairausvakuutuslain mukaiset päivärahat määräytyisivät apurahalla työskentelevien eläketurvasta säädettävässä laissa tarkoitetun vuoden työtulon perusteella.

Arvio

Ehdotuksesta aiheutuisi arviolta 0,8 milj. euron vuotuiset päivärahakustannukset vuoden 2005 tasossa:

	Milj. euroa
Sairauspäivärahat	0,4
<u>Vanhempainpäivärahat</u>	<u>0,4</u>
Yhteensä	0,8

Mikäli muutos astuu voimaan 1.1.2005, olisivat kustannukset arviolta 0,7 milj. euroa vuonna 2005.

Perusteet

Lainmuutoksen piiriin kuuluvia on 2 000. Sairauspäivärahasaajia on ikäryhmittäin suhteellisesti yhtä paljon 16 - 64-vuotiaassa väestössä.

Vuoden työtulo on 18 000 euroa.

Sairauspäivärahopäivien kesto on sama kuin nykyisin kaikilla rahan saajilla keskimäärin.

Apurahansaajien yleinen syntyneisyysluku on sama kuin 16 - 64-vuotiaalla väestöllä.

LIITE 2

ELÄKETURVAKESKUS
SU/IR

Muistio
28.5.2004

Laskelma apurahan saajien eläkevakuutusjärjestelmästä**1. Oletukset**

Aktiivipiirin muodostavat 1000 nais- ja 1000 miesvakuutettua jokaisena ennustevuotena. Aktiivien ikäjakauma:

20 – 24 v	5 %
25 – 34 v	48 %
35 – 44 v	26 %
45 – 54 v	13 %
55 – 64 v	7 %
65 – 66 v	1 %

Eläkkeen karttuminen alkaa vuonna 2005. Ansiotasoindeksin kasvuvauhti on 1.75 % vuodessa. Eläkkeiden kartumat, indeksointi jne. noudattavat YEL:iä sillä poikkeamalla että työttömyysjaksoista ei kartu eläkettä.

Vakuutettujen työtulo on 18 000 € / v järjestelmä aloitusvuonna ja työtulo kasvaa ansiotasoindeksin vauhtia. Vakuutusmaksu on puolet YEL-maksusta, kaikesta työtulosta on oletettu vakuutusmaksu myös tilitettäväksi eläkelaitokseen. Oletetut hoitokulut vastaavat YEL-tasoa eli ovat 1.5 % työtulosta.

Järjestelmä muodostaa rahastoa, koska alussa eläkemeno jää selkeästi maksutulon alapuolelle. Rahaston suuruus on laskettu olettaen inflaation ylittäväksi reaalikoroksi 2, 3.5 tai 5 prosenttia.

Oletan, että järjestelmän piiriin kaavailtavat apurahat ovat tyypillisesti verottomia mutta suunnitteilla olevasta järjestelmästä maksettavia eläkkeitä verotetaan kuten muutakin eläketuloa. Tällöin tosiasiallisen julkisen tuen kannalta on relevanttia huomioida eläketulosta saatava verokertymä sekä kansaneläkemenon alenema. Olen varovaisesti arvioinut järjestelmästä maksettavien eläkkeiden efektiiviseksi marginaaliveroasteeksi 30 %. Nykyisillä verokannoilla ja kansaneläkkeen yhteensovittamisella efektiivinen marginaalivero lienee selkeästi korkeampi. Verovaiikutuksen huomioimiseksi lasken myös verotulolla täydennetyin rahaston (alla T-rahasto), eli kuvitteellisen rahaston johon vakuutusmaksujen lisäksi on kerätty eläkkeiden oletettu 30 prosentin vero.

2. Tuloksia

Taulukko 1: Työtulot, maksutulo, hoitokulu, eläkemeno ja eläkkeistä kertyvä verotulo miljoonaa euroa, vuoden 2005 hintatasossa.

	Työtulosumma	Maksutulo	Hoitokulu	Eläkemeno	Verotulo
2005	35.9	3.9	0.5	0.0	0.0
2015	42.6	4.9	0.6	0.7	0.2
2025	50.7	6.5	0.8	2.3	0.7
2035	60.3	8.0	0.9	6.0	1.8
2045	71.6	9.5	1.1	13.5	4.1
2055	85.2	11.3	1.3	22.7	6.8
2065	101.3	13.7	1.5	31.3	9.4
2075	120.5	16.0	1.8	38.3	11.5

Taulukko 2: Rahasto eri korko-oletuksin (2, 3.5 ja 5 prosenttia) ja verotulolla täydennetty rahasto, kun korko on 3.5 %, miljoonaa euroa vuoden 2005 hintatasossa.

	2.0 %	3.5 %	5.0 %	T- rahasto
2005	3.3	3.3	3.3	3.3
2015	42.7	46.0	49.7	47.1
2025	90.5	106.2	125.3	112.7
2035	137.2	178.9	235.6	202.2
2045	146.1	230.7	361.4	297.4
2055	78.0	219.2	476.0	377.7
2065	-83.0	119.3	572.6	439.2
2075	-340.5	-87.4	659.4	486.9

Taulukko 3: Maksu, eläkemeno ja rahasto prosentteina työtulosta.

	Maksu	Eläkemeno	Rahasto eri oletuksin			
			2.0 %	3.5 %	5.0 %	T-rahasto
2005	10.8 %	0.0 %	9 %	9 %	9 %	9 %
2015	11.5 %	1.6 %	100 %	108 %	117 %	110 %
2025	12.7 %	4.6 %	179 %	210 %	247 %	222 %
2035	13.3 %	9.9 %	228 %	297 %	391 %	336 %
2045	13.2 %	18.8 %	204 %	322 %	505 %	415 %
2055	13.3 %	26.7 %	92 %	257 %	559 %	443 %
2065	13.5 %	30.9 %	-82 %	118 %	565 %	433 %
2075	13.3 %	31.8 %	-283 %	-73 %	547 %	404 %

Taulukoiden 1 ja 3 mukaan eläkemeno saavuttaa maksutulon yli 30 vuoden päästä eläkkeiden kertymisen alkamisesta. Järjestelmä saavuttaa täyden kypsyyden, kun kaikki eläkeläisetkin ovat olleet koko ikänsä järjestelmän piirissä eli yli 70 vuoden päästä. Tällöin eläkemeno on noin kolmannes vakuutetusta apurahatulosta.

Järjestelmään kertyy työtuloihin suhteutettuna merkittävä rahasto. Rahaston kehitys luonnollisesti riippuu oleellisesti korko-oletuksesta. Varsinaista valtion osuutta ei laskelmassa ole esitetty, sen sijaan rahaston on annettu mennä negatiiviseksi, mikäli maksutulo ja rahasto eivät riitä kattamaan menoja. Verotuloilla täydennetty rahasto pysyy jokseenkin vakaana laskentaperiodin loppuun saakka. Voidaan siis päätellä, että näillä laskentaolettamuksilla julkisen vallan nettomääräistä tukea etujen tarjoamiseen ei tarvittaisi lainkaan.

LÄHTEET:

Mikkola Matti– Pietiläinen Seppo– Valpola Olli. Suomalainen toimeentuloturva. Helsinki, 2002.

Varma-Sampo. Toimeentuloturva 2003. Helsinki, 2003.

Taiteilijoiden työllistämisedellytyksiä ja sosiaaliturvaa selvittävän toimikunnan (TAISTO II) muistio. Opetusministeriö, 2000.

Ilveskivi Paula. Apurahatutkijan sosiaaliturva — ratkaisematon, mutta ei ratkeamaton ongelma. Acatiimi, maaliskuu 2003, s. 24.

Tieteentekijöiden liiton aloite opetusministeriölle 3.4.2001

STM:n tiedote 71/2003 apurahatutkijoiden sosiaaliturvan puutteista

Sievänen Monika. Työntekosuhteen määrittely työeläkelakien soveltamisessa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2001:1, Muuttuva työ ja eläketurva. Helsinki, 2001.

Eläketurvakeskus – Kansaneläkelaitos. Työkomennus ulkomaille 2003 -esite. Helsinki, 2003